

ממדינה חשמונאית עצמאית לכיבוש רומי וחורבן בית המקדש

הקדמה:

טרם המדינה החשאית המצב בארץ בקרב היהודים:

סביב המדינה ובארץ סוררת תרבות הלניסטית- פרי השפעתה של האמפריה של אלכסנדר מוקדון. התרבות ההלניסטית היוותה תרבות פלואטיסטית, מלאכותית, יוונית, שהתפשטה שקרב עמי המזרח, בעוד מנהיגי ארצותיהם מושפעים ממנה ו"הקדמה" והתמיכה שמביאה עימה אל ארצותיהם.

הקהילה היהודית בארץ, מתוך רצון לשמור על תוהר הדת, נמנעו מלקבל עליהם את התרבות הזו. בעקבות אירועים והליכים הסטורים כובש אנטיוכוס (מהממלכה הסלווקית) את הארץ ושולט בה. הוא מטיל גזרות דת על היהודים, ומנסה להחדיר אליהם בכוח את התרבות ההלניסטית. הדבר בא לידי ביטוי בבניית מבצר (מצודה) במקום ששולט על המקדש (החקרא) הצבת חיילים של בית סלווקוס בו, ובגזרות כמו: הפסקת העלאת קורבנות בבית המקדש, איסור שמירת שבתות וחגים, איסור על קיום ברית מילה, איסור על לימוד תורה, דרישה לאכול אוכל לא כשר.

הדבר יצר פיצול בעם בין שלוש קבוצות: קנאים לדת, מתיוונים (כאלו שמקבלים על עצמם את התרבות ההלניסטית ומאמצים אורך חיים זה) ויוונים/סלווקים ששוהים בארץ תוך הכיבוש של אנטיוכוס.

מצב זה עורר את "מרד החשמונאים" – זו הייתה התנגדות ומרידה שהוביל מתיתיהו החשמונאי. לאחר מותו של מתיתיהו המשיכו ביו למרוד והצליחו בהדרגה להביא לסיום השלטון הסלווקי ביהודה. בד ובד עם הלחימה, הצליחו להקים שלטון חדש בראשותם- כך נבנתה המדינה החשמונאית בארץ ישראל.

יהודה המכבי

שם השליט ותקופת שלטונו	166 לפנה"ס עד 160 לפנה"ס
המעמד/ תואר השליט (שינויים במעמד השליט)	מפקד הצבא
השגיו בתחום הפוליטי/ צבאי	<p>מרד בשלטון בית סלווקוס.</p> <p>(1) הצליח לבטל את גזירות הדת ובכך: (2) טהר את בית המקדש והתחדשה פעולת הקרבת הקורבנות. בעקבות מניו של כהן מתיוון לתפקיד כהן, פיטר אותו והוציאו להורג. כרת ברית עם רומה:</p> <ul style="list-style-type: none"> • הדבר מהווה השג מדיני- הכרה של האמפריה הרומית בממלכה החשמונאית • הדבר מאפשר קשרים מדיניים ותורם להתחזקותה והישרדותה של הממלכה החשמונאית (3) הצליח לגבור על הסלווקים והביא לסיום הלחימה בהם.
קשיים שעמדו בפניו :	<p>בהגעתו אל ירושלים, לא הצליח לכבוש את החקרא בגלל התנגדות חזקה של הצבא הסלווקי ששהה באיזורה.</p> <p>גייס צבא מתנדבים: שהווה חסרון מכמה סיבות</p> <p>* גיוס צבא מתנדבים = גיוס אזרחים. זהו צבא לא מנוסה, לא בהכרח מאומן, ובהשוואה לצבא הסלווקי, זהו חסרון .</p> <p>* בנוסף, מתנדבים יכולים לפרוש ולנטוש כרצונם</p> <p>(3) גייס צבא שכיר: אמנם לצבא זה יתרון, אבל יש אשר ראו במעשה זה כמעשה הלניסטי (בנוסף שלוחמיו אינם מחוייבים ו"נלחמים למען מטרה" אלא משתכרים).</p>
השפעת פעולותיו על התחום הכלכלי	-
השפעת פעולותיו על התחום הדמוגרפי	טיהור היהדות מיסודות זרים, מלחמה בישובים נכריים וגירושי נכריים מהם
השפעת פעולותיו על ההתרחבות הטריטוריאלית	<p>שחרור ירושלים והערים הסמוכות לה, כולל המקדש (חג חנוכה), לא הצליח לכבוד את החקרה. בשל התאכזרות והתעללות ביהודים בשטחים הסמוכים ליהודה, החשמונאים כבשו גם את חברון ואזורים נוספים.</p>
יחס השליט לתרבות ההלניסטית	<p>בשלב זה זו היתה גם מלחמת תרבויות בין התומכים בתרבות ההלניסטית שבית סלווקוס ייצג לתרבות היהודית של החשמונאים. אם כי מעניין לציין כי יהודה קבע חג על רקע ניצחון צבאי וזה מנהג הלניסטי.</p>
כיצד סיים השליט את תקופת שלטונו	נהרג בקרב מול בית סלווקוס

<p>שם השליט ותקופת שלטונו</p>	<p>160 לפנה"ס עד 143 לפנה"ס</p>
<p>המעמד/ תואר השליט (שינויים במעמד השליט)</p>	<p>מפקד הצבא + כהן גדול</p>
<p>השגיו בתחום הפוליטי/ צבאי</p>	<p>(1) המשיך וחיידש את הברית עם רוצה (2) כרת ברית עם ספרטה את אלו עשה יחד עם אחיו שמעון על מנת לבסס את ריבונות והתמיכה ביהודה. (3) השג נוסף: הכרה בירושליים כעיר מקלט וקדושה והענקת זכויות והטבות ליהודים בה- ניתנו על ידי הסלווקים תוך ניצול של יהונתן למתיחות בין דמיטריוס ובלס, שרצו שניהם בתמיכתו.</p>
<p>קשיים שעמדו בפניו :</p>	<p>(1) היה נתון ללחצים מצד דמטריוס ה 1 ואלכסנדר בלס, כיוון ששניהם רצו את תמיכתו על מנת לאחוז באיזור. (2) בעיית מחוייבות למלך דמיטריוס ה 1 עקב סיבה של ניגוד עניינים ודת בין הסלווקים ליהודים (3) גם הוא כמו יהודה- אינו מצליח לכבוש את מצודת החקרא בירושלים (4) מינויו לכהן הגדול למרות היותו לא ממשפחת הכהנים עורר ביקורת כלפיו</p>
<p>השפעת פעולותיו על התחום הכלכלי</p>	<p>-</p>
<p>השפעת פעולותיו על התחום הדמוגרפי</p>	<p>-</p>
<p>השפעת פעולותיו על ההתרחבות הטריטוריאלית</p>	<p>יונתן היה הראשון שכבש שטחים מחוץ ליהודה וצרף אותם למדינה החשמונאית. הוא כבש שטחים מעקרון ולוד, ועד צפון יהודה, ושטחים מועטים בעבר הירדן המזרחי.</p>
<p>יחס השליט לתרבות ההלניסטית</p>	<p>בעודו ממשיך ונלחם בשם טוהר הדת: (1) מתמנה למשרת הכהן הגדול למרות שאינו ממשפחת הכהנים:הרחבת הסמכות השלטונית מתחום הצבא לתחומים נוספים, ובפרט לתחומי הדת, זהו סממן הלניסטי. (2) כיבוש שטחים והרדיפה להתרחבות טריטוריאלית גם היא מאפיין הלניסטי</p>
<p>כיצד סיים השליט את תקופת שלטונו</p>	<p>נרצח בידי אחד המתחרים על כיסא המלוכה בבית סלווקוס</p>

שמעון

<p>שם השליט ותקופת שלטונו</p>	<p>143 לפנה"ס עד 135 לפנה"ס</p>
<p>המעמד/ תואר השליט (שינויים במעמד השליט)</p>	<p>מצביא, כהן גדול + מנהיג מדיני – נשיא (באישור העם) גם קיבל הכרה מאספת העם וגם מבית סלווקוס. הוריש את סמכויות אלו לבניו.</p>
<p>השגיו בתחום הפוליטי/ צבאי</p>	<p>4) כיבוש החקרא: לאחר שני הנסיונות הקודמים – לא מסתפק שמעון ב"פתור ממס" ורוצה עצמאות וריבונות. הוא כובש את החקרא, שהייתה מבצר סלווקי שאיים על ריבונות ועצמאות יהודה. 5) ממשיך את הברית עם רומא 6) משיג את תמיכת העם והסכמת העם לשלטונו- ביסוס ממלכת בית חשמונאי</p>
<p>קשיים שעמדו בפניו</p>	<p>למרות הצלחתו לקבת את הסכמת העם בתחומי הדת, המדינה והצבא, היו לו מתנגדים</p>
<p>השפעת פעולותיו על התחום הכלכלי</p>	<ul style="list-style-type: none"> הוא תמך במתנגדי המלך הסלווקי וכאשר אלה תפסו את השלטון, הוענק ליהודה פטור ממס. כבש את יפו- עיר בעלת נמל בעל חשיבות כלכלית עצומה
<p>השפעת פעולותיו על התחום הדמוגרפי</p>	<p>בדרך כלל נמנע מגיור של "לא יהודים" או שילובם בממלכה- גרש אותם.</p>
<p>השפעת פעולותיו על ההתרחבות הטריטוריאלית</p>	<p>אינו כבש שטחים רבים, אח כבש מקומות חשובים וסימליים מאוד:</p> <ul style="list-style-type: none"> כיבוש יפו: עיר חשובה, בשל היותה עיר נמל. כיבושה אפשר לממלכה גישה לים וחיזוקה הכלכלי של הממלכה באמצעות משחר בינלאומי כבש את החקרא: מבצר סלווקי בצמוד לבית המקדש, חיסולו מהווה סמליות לריבונות הממלכה הציונית ועצמאותה.
<p>יחס השליט לתרבות ההלניסטית</p>	<p>אמנם חידש את הברית עם הרומאים, איך לא הראה תמיכה בתרבות ההלניסטית אם כי היו במעשיו סממנים שמושפעים מהתרבות ההלניסטית:</p> <ul style="list-style-type: none"> הוא קבע ימי ניצחון צבאי כימי חג כמנהג הרומאים. החזקה בריבוי מסרות – גם כוהן גדול (דת) גם מצביא (צבא) וגם נשיא! (מנהיג מדיני) העברת מעמדו לבנו בשושלת
<p>כיצד סיים השליט את תקופת שלטונו</p>	<p>רצח על ידי יהודים תומכי הסלווקים</p>

יוחנן הורקנוס

135 לפנה"ס עד 104 לפנה"ס

שם השליט ותקופת שלטונו

המעמד/ תואר השליט (שינויים במעמד השליט)

מחזיק בסמכויותיו של קודמו : שמעון – מצביא, כהן גדול, ונשיא

השגיו בתחום הפוליטי/ צבאי

(1) ניצחון במלחמה מול בית סלווקוס: בית סלווקוס נלחם נגד יוחנן הורקנוס שלא הסכים לקבל את שלטונו, אך יוחנן הורקנוס ניצח.
 (2) המשיך את הברית עם רומא,
 (3) כרת ברית עם בית תלמי המצרי וממלכות נוספות באזור.

קשיים שעמדו בפניו

(1) מסעות הכיבוש והחזקתו של צבא שכיר הובילו לעול כלכלי – מיסוי גבוהה על העם.
 היו מתנגדים לדרכו – לגיור האוכלוסיות
 (2) מתח בינו לבין הפרושים : בא לידיי ביטוי בגלל היותו מראה סממנים הלניסטיים : ריבוי תפקידים, כיבושים נרבים, גיור (כפייה דתית) החזקתו במשרת הכהן הגדול ועוד.

השפעת פעולותיו על התחום הכלכלי

המדינה החשמונאית החלה להתבסס, אבל, הצורך בצבא השכיר הכביד מאד את המס על היהודים, כאשר מהכסף נהנים הלא יהודים שמשרתים בצבא תמורת תשלום.

השפעת פעולותיו על התחום הדמוגרפי

יוחנן הורקנוס כבש שטחים רבים.
 בניגוד לשמעון ויהונתן לא גרש נוכריים, **אלא גייר אותם**
הוא אפילו ובעיקר- גייר את האדומים (למרות שהתורה אוסרת לגיירם) וכן, גייר עמים שמיים שכבש.
 זו הייתה דרכו להגדיל את אוכלוסיית הממלכה.
 המסרבים להתגייר גורשו (לדוגמה תושבי האדוריים)

השפעת פעולותיו על ההתרחבות הטריטוריאלית

שינה לחולטין את גודלה וצורתה של המדינה החשמונאית
כבש איזורים בעבר הירדן המזרחי, את השומרון , שכם, בין שאן- ואדום
 הכיבוש שלו לווה בקנאות דתית שבאה לידיי ביטוי בגיור בכפייה של האדומים, והריסת מקדשים נוכריים על הרי גריזים
 הרחיב מאוד את גבולות הממלכה החשמונאית- ובעקבות כיבושיו "יהודה" הפך לשמה של הארץ כולה

יחס השליט לתרבות ההלניסטית

הוספת שם הלניסטי: הורקנוס;
 הוא מצווה שלאחר מותו השלטון יהיה בידי אשת בנו. אצל ההלניסטים היה מקובל שנשים שולטות.
 הוא היה הראשון שהעסיק צבא שכיר (לא יהודים) וזה מאפיין הלניסטי.
 כיבוש וגיור (כפייה דתית) מאפיין הלניסטי . (במיוחד כאשר מגייר את האדומים- מה שהתורה אוסרת)
 מחזיק בריבוי משרות

כיצד סיים השליט את תקופת שלטונו

מוות טבעי

יהודה אריסטובולוס

שם השליט ותקופת שלטונו	שלט רק שנה אחת! בין השני 104-103 לפני הספירה.
המעמד/ תואר השליט (שינויים במעמד השליט)	<p>הכתיר את עצמו מלך</p> <ul style="list-style-type: none"> מה שנתן לו את כל הסמכויות של נשיא, כהן גדול ושר הצבא, ועכשיו גם שופט ומחוקק חוקים. התואר הזה הוא לקח לעצמו בניגוד למסורת שמלכים יכולים להיות רק צאצאי בית דוד.
השגיו בתחום הפוליטי/ צבאי	המשך הכיבוש בגליל, גיור בכפייה של היטורים, הרחבת הסמכויות שלו על ידי מינוי עצמי למלך
קשיים שעמדו בפניו	<p>מתח עם הפרושים בעקבות אימוץ סממנים הלניסטים: שם, מינוי עצמי למלך, זאת בניגוד להיותו משושלת דוד+ משרת הכהונה.</p> <p>נכשל בניסיונו לכבוש את דמשק</p> <p>המשיך בהחזקת צבא שכירים- דבר שמכביד על העם במסווי ובתחושת ההתחברות לצבא.</p>
השפעת פעולותיו על התחום הכלכלי	-
השפעת פעולותיו על התחום הדמוגרפי	גייר במהלך כיבושיו בגליל את אנשי שבט יטור. התושבים הוכרחו לקבל את היהדות כתנאי להישארותם במקום יושבם.
השפעת פעולותיו על ההתרחבות הטריטוריאלית	שלט אמנם רק שנה אחת אך הספיק לכבוש את הגליל וגייר את תושיו הערבים משבט יטור.
יחס השליט לתרבות ההלניסטית	<ul style="list-style-type: none"> ההיסטוריון יוסף בן מתתיהו מדווח על מנהגים הלניסטים בחצר המלכות של יהודה אריסטובולוס. ויש לו גם שם הלניסטי. בנוסף גם הוא אימץ את שיטת הצבא השכיר וזהו מאפיין הלניסטי. הוא הכתיר עצמו למלך! מעשה הלניסטי. – למלך יש שלטון מוחלט עם כל הסמכויות. הוא עשה זאת בניגוד למסורת שמלכים יכולים להיות רק צאצאי בית דוד. כונה: אוהב היוונים
כיצד סיים השליט את תקופת שלטונו	נפטר ממחלה

אלכסנדר ינאי

שם השליט ותקופת שלטונו	103 לפנה"ס עד 76 לפנה"ס
המעמד/ תואר השליט (שינויים במעמד השליט)	<ul style="list-style-type: none"> ממשיך את דרכו של יהודה אריסטובולוס וקורה עצמו ל"מלך" + לוקח לעצמו את שמכויות החקיקה והשיפוט
השגיו בתחום הפוליטי/ צבאי	גדול הכובשים של הממלכה החשמונאית: כבש שטחים נרחבים מחוץ לממלכה והרחיבה מאוד. לקח לעצמו את שמכויות החקיקה והשיפוט.
קשיים שעמדו בפניו	<ul style="list-style-type: none"> תקופתו התאפיינה במאבקים פנימיים, אבל לבסוף ניצח. העצים את הקרע עם הפרושים עד כדי מרד בו ובשלטונו עקב התנהגותו ומעשיו ההלניסטים הצורך בצבא השכיר הכביד מאד את המס על היהודים, כאשר מהכסף נהנים הלא יהודים שמשרתים בצבא תמורת תשלום. בעקבות קרבותיו הרבים, צבר לעצמו אויבים רבים
השפעת פעולותיו על התחום הכלכלי	הטביע מטבע בדמותו לממלכה החשמונאית (הלניסטי!)
השפעת פעולותיו על התחום הדמוגרפי	<ul style="list-style-type: none"> המשיך במדיניות הגירור, כאמור אוכלוסיות שסרבו נאלצו להגר למקומות אחרים <u>הגדיל מאוד את גודל האוכלוסייה היהודית בארץ</u> הריסת המקדשים האליליים (הלניסטיים), הביאה לבריחה של לא יהודים מהארץ.
השפעת פעולותיו על ההתרחבות הטריטוריאלית	<p>גדול הכובשים של הממלכה החשמונאית</p> <p>יצא למסעות כיבושים מעבר לגבולות המדינה היהודית, כנגד מדינות סמוכות ששלטו על צמתי דרכים ועל נקודות מסחר מרכזיות.</p> <ul style="list-style-type: none"> מלחמותיו של ינאי היו בעיקר על דרכי מסחר בינלאומיות ממדבריות ערב לארץ ישראל. הוא כבש ערים הלניסטיות בעבר הירדן המזרחי ואת כל ערי החוף ההלניסטיות בא"י- חוץ מעכו ואשקלון. כך הפך את החלק המערבי של מדינת ישראל כולו להיות חלק מהמדינה החשמונאית
יחס השליט לתרבות ההלניסטית	<p>מצד אחד הוא השמיד את המקדשים האליליים, אך מצד שני הראה סממנים הלניסטים רבים: הוא נישא לשלומציון- אישתו של יהודה אריסטובולוס לפני שמת. (מעשה הלניסטי) היה לשלומציון הרבה כוח בשלטון (זה מאפיין הלניסטי מובהק נשים בשלטון)</p> <ul style="list-style-type: none"> היה לו צבא שכיר שזה גם מאפיין הלניסטי. החזיק בתואר מלך(בהמשך אריסטובולוס) ובכל הסמכויות – כהן, מצביא, נשיא, שופט ומחוקק הטביע מטבע בדמותו- סממן הלניסטי מובהק. יצא למשאות כיבושים רחבים- מאפיין נוסף הלניסטי
כיצד סיים השליט את תקופת שלטונו	מוות טבעי

שלומציון-אלכסנדרה המלכה

שם השליט ותקופת שלטונו	76 לפנה"ס עד 67 לפנה"ס
המעמד/ תואר השליט (שינויים במעמד השליט)	מלכה, אם כי בגלל היותה אישה תפקיד הכהן הגדול ומפקד הצבא נמסרו לבניה.
השגיו בתחום הפוליטי/ צבאי	הקימה צבא שכירים עצום, במטרה להגן על כיבושי העבר המנעות ממסעות כיבושים, שתרמה לכך שתקופתה התאפיינה ביציבות שלטונית ושפע הצליחה לאחות את הקרע הקשה עם הפרושים, באמצעות הענקה להם של סמכויות שיפוט
קשיים שעמדו בפניו	<ul style="list-style-type: none">היותה מלכה אישה יהודית עורר התנגדויות ותהיות בקרב קבוצות מסוימות בעםהקמת הצבא הענק והחזקתו גררה מיסוי גדול על העם. הדבר הכביד מאוד על האנשים.
השפעת פעולותיו על התחום הכלכלי	מיסוי גבוהה מאוד עקב הקמת הצבא
השפעת פעולותיו על התחום הדמוגרפי	-
השפעת פעולותיו על ההתרחבות הטריטוריאלית	השלימה את כיבושי
יחס השליט לתרבות ההלניסטית	העסיקה צבא שכיר שזה מאפיין הלניסטי כמובן עצם שלטונה של אישה. יש לה גם שם שני שהוא הלניסטי.
כיצד סיים השליט את תקופת שלטונו	בסוף ימיה, התחילה מלחמת ירושה בין בניה, היא נפטרה ולא הספיקה להעביר את המלוכה ליורש העצר המיועד שלה והמדינה החשמונאית עמדה על סף מלחמת אזרחים

הקושי הפוליטי של השליטים החשמונאים:

1) הצורך של השליטים החשמונאים לתמרן בין הכוחות המדיניים- האזוריים.

השליטים החשמונאים נאלצו לתמרן בין הכוחות הפועלים באזור: הדבר בא לידי ביטוי בהוכחת תבונה תמידית, הפגנת כוח, ניצול חולשות שונות, וקשירת קשרים לכוחות פוליטיים שונים הפעילים באזור.

הם היו צריכים להחליט מהי הדרך הנכונה ביותר לשרוד כשהכוחות שסביבם אשר ביניהם צריכים לתמרן הם:

- א. בית סלווקוס (בית המלוכה הסלווקי) ששולט בסוריה (השליטים החשמונאים נאלצו לתמרן גם בין השליטים בתוך בית סלווקוס עצמו – כמו יונתן שנאלץ לתמרן בין אלכסנדר בלס ודימטריוס הראשון לדוגמא)
- ב. בית תלמי ששולט במצריים (שנמצא במאבק עם בית סלווקוס ושואף לשלוט באזור)
- ג. עמים נוכריים שונים היושבים מסביב ליהודה
- ד. רומא, אימפריה חדשה שגדלה במערב, תוך כיבושים של שטחים שהיו שייכים לפני כן לממלכות הלניסטיות כולל בית סלווקוס.

איך התנהגו רוב המנהיגים החשמונאים להתגבר על קושי זה?

- **ניצול חולשתה של הממלכה הסלווקית** והעברת הנאמנות למתחרים השונים בתוך הממלכה על השלטון. הממלכה הסלווקית הלכה ונחלשה בשנים אלה, גם בגלל לחץ של מעצמות אחרות וגם בגלל מריבות פנימיות על השלטון. החשמונאים השכילו לנצל את החולשה ואת המריבות הפנימיות כדי לכרות ברית עם מנהיג סלווקי אחד כנגד השני.
- **התחברות לאויבי הממלכה הסלווקית**
 - מדובר בהתחברות לאויבי הממלכה הסלווקית ולכוחות ששאפו להחליש את בית סלווקוס.
 - בית תלמי (במצריים) היה החשוב שבהם, הוא התעמת לא מעט עם הממלכה הסלווקית והגביל את התפשטותה.
 - רומא, החשמונאים כרתו בריתות עם רומא, ששיתפה פעולה עם החצר התלמית כנגד בית סלווקוס. יהודה הייתה, אפוא, במחנה אחד עם אויבי הסלווקים - מצריים ורומי - והפיקה תועלת ממדיניותם המשותפת, אשר ביקשה להחליש את בית סלווקוס. שליטי החשמונאים העריכו נכון את הגורמים הבין לאומיים שסביבם והרוויחו מהבריתות שכרתו.

דוגמאות ממנהיגי חשמונאי :

יהודה המכבי הוא הראשון שכורת ברית עם רומא.

יונתן , שמעון, ויוחנן הורקנוס מצליחים לקשור קשרים עם מנהיגים שונים בבית סלווקוס ואף לגרוף טובות הנאה: יוחנן הורקנוס הגיע אפילו למעמד של רע המלך ונציגו ביהודה.

אלכסנדר ינאי והבאים אחריו לקו בחוסר הבנה מדינית והתעלמו מהברית עם רומא ובכך קרבו את הקץ של המדינה החשמונאית. הם לא השכילו להבין כי כוח פיסי וכיבושים אינם מספיקים וכי בצידו של ניצחון צבאי חייב להיות הישג מדיני. מימיה של

שלומציון שבחרה ללכת בדרכו של ינאי רומא הופכת להיות אויב, ומאיימת על עצמאותה של ממלכת החשמונאים.

*** יש לציין שקושי נוסף נבע מהגדרת תפקיד המנהיג:

הממלכות שסבבו ליהודה היו ממלכות שבראשם עמד מלך, שריכז בידיו את כל סמכויות השלטון.

על מנת להשתלב כחלק מהממלכות באיזור ועל מנת לקבל הוכרה מצידן, היה צורך בהגדרה מחדשת של תפקיד המנהיג ביהודה- שעד כה הוגדר כמנהיג שהוא מצביא (איש צבא) כמו יהודה המכבי. הגדרות התפקיד והסמכויות התרחבו ממנהיג למנהיג על להתעצבותם לכדי סמכות משל מלך. (ויש לציין שהוספת הסמכויות בתחומים השונים – כהונה, נשיאות, שיפוט וחקיקה וגם מלוכה, עוררה לא פעם חילוקי דיעות בקרב העם וביקורת וקרע בעיקר מידי הפרושים)

קושי כלכלי שעמו התמודדו שליטי חשמונאי

בין היהודים והנכרים שררה מתיחות רבה על רקע כלכלי- שגרמה לעוינות בין הצדדים.

- 1) האיכרים היהודים והנכריים נאבקו זה בזה על שטחי עיבוד חקלאיים ועל קביעת מחירי התוצרת החקלאית.
- 2) הסוחרים הנכרים והיהודים בערי החוף התחרו על המסחר.

איך הדבר מתבטא?

הדבר גרם לסכסוכים רבים, ומכיוון שלא כל הרי החוף היו בשליטת בית חשמונאי, היה צורך לפעמים לסייע ליהודים המותקפים בידי הסלווקים הגרים בערים הללו.

בנוסף, התושבים הנכרים סייעו בדרך כלל לצבא הסלווקי, כאשר תקף את יהודה.

הקושי הדמוגרפי איתו התמודדו שליטי בית חשמונאי:

בתקופת החשמונאים נוצר לחץ דמוגרפי ביהודה.

- האוכלוסייה ביהודה גדלה מאוד ותוצאה מגידול אוכלוסייה יחסית לגבולותיה הצרים של המדינה נוצרה צפיפות גדולה מאוד בממלכה.
- תושבי יהודה שלא יכלו למצוא מקום מגורים או פרנסה, היגרו במספרים גדולים לאזורים אחרים בארץ ישראל שעדיין לא היו בשליטת החשמונאים ולארצות שכנות, ובראש ובראשונה למצרים. אזורים אלה התמלאו יהודים לצד האוכלוסייה המקומית, וגם במקומות אלה נוצרה מתיחות.
- קושי דמוגרפי נוסף, הוא כאשר התווספו למדינה נכרים רבים בעקבות מדיניות הכיבושים של מנהיגי חשמוני, הייה חשש שמספר הנכרים יעלה על מספר היהודים (שיווצר רוב נצרי בארץ).

הפתרון: כיבושים והתפשטות טריטוריאלית, ומדיניות גיור

התפשטות טריטוריאלית בימי בית חשמונאי

במשך שנות קיומה של ממלכת החשמונאים כבשו השליטים שטחים רבים אותם סיפחו לממלכה. בתחילה גירשו הכובשים החשמונאים את הנוכרים משטחים אלה אבל החל מיוחנן שינו את המדיניות, כפו בכוח גיור על העמים בשטחים שכבשו, וצירפו אותם אל העם היהודי.

ניתן להבחין, שככל שהשלטון הפך לחזק ולמבוסס יותר השליטים החשמונאים כבשו שטחים מרוחקים יותר, טיהרו את הארץ מנוכרים בכל מקום אותו כבשו, וגירו בכפייה את העמים שכבשו.

- **בימי יהודה המכבי** מדובר בשטח מצומצם ביותר: השליטה החשמונאית היא רק במרכז ארץ ישראל, מבית אל ועד בית צור [בין מודיעין רמאללה ועד חברון]. כבר בהנהגתו של יהודה המכבי התנהלו מלחמות שנועדו לקבוע את אופייה היהודי של א"י.

- **יונתן** היה הראשון שכבש שטחים מחוץ ליהודה וצירף אותם למדינה החשמונאית המתהווה. הוא כבש שטחים מעקרון ולוד עד צפון יהודה ושטחים מועטים בעבר הירדן המזרחי.

- **שמעון** לא כבש כיבושים רבים אבל כבש עיר חשובה מאד, יפו, והודות לכך סיפח את הנמל הימי החשוב של ארץ ישראל. הוא מיעט לצאת למלחמות אבל מעט הכיבושים שכבש היו חשובים. הוא כבש את גזר מעוז סלווקי ששלט על הדרך מהשפלה לירושלים ואז כבש את עיר הנמל החשובה, יפו

כיבושיו אפשרו גישה לים ואת חיזוקה הכלכלי של יהודה באמצעות מסחר בינלאומי. בימיו הושגה העצמאות המיחלת לעם היהודי. אנטיוכוס השביעי תבע משמעון לסגת משטחים שכבש ביהודה אולם שמעון סירב לו בטענה שאלו הם שטחי נחלת אבות. הוא הצליח לגרש את הצבא הסלווקי ממצודת חקרא בירושלים, ומהמצודה בבית צור. זהו הישג חשוב שסימל את סילוק ההלניזם ואת טיהור ירושלים מטומאה

כמו כן בתקופתו היהודים הפסיקו להעלות מס לסלווקים וטבעו מטבעות משלהם, יחד עם זאת הסלווקים לא השלימו עם עצמאות מדינית זו ותקפו את יהודה מספר פעמים.

- **יוחנן הורקנוס**

יוחנן הורקנוס שינה לחלוטין את גודלה וצורתה של המדינה החשמונאית.

מניע מרכזי במדיניות הכיבוש של הורקנוס היה הלחץ הדמוגרפי ביהודה.

ריבוי האוכלוסייה אילץ אותו לכבוש עוד ועוד שטחים.

הוא כבש כמה אזורים בעבר הירדן המזרחי, כבש את שומרון, שכם, אדום ובית שאן. בכך הרחיב מאד את גבולות יהודה.

לכיבושיו הגדולים התלוותה קנאות דתית שבאה לידי ביטוי בהרס מקדש השומרונים על הר גריזים. כתוצאה מכיבושיו השם "יהודה" נהפך לשמה של הארץ כולה.

- **יהודה אריסטובולוס** שלט רק שנה אחת אבל הספיק לכבוש את הגליל וגיייר את תושביו הערבים משבט יטור. התושבים הוכרחו לקבל את היהדות כתנאי להישארותם במקומות יישובם.
- **אלכסנדר ינאי** היה גדול הכובשים החשמונאים. הוא יצא למסעות כיבושים מעבר לגבולות המדינה היהודית, כנגד מדינות סמוכות ששלטו על צמתי דרכים ועל נקודות המסחר המרכזיות.
 - מלחמותיו של ינאי עסקו בעיקר על השלטון בדרכי המסחר הבין-לאומי ממדבריות ערב לארץ ישראל.
 - הוא כבש ערים הלניסטיות בעבר הירדן המזרחי ואת **כל ערי החוף** ההלניסטיות בא"י, חוץ מעכו ואשקלון.
 - כך הפך החלק המערבי של ארץ ישראל כולו לחלק מהמדינה החשמונאית. בימיו הגיעה מדינת החשמונאים לשיא התפשטותה הטריטוריאלית.
 - הרחבת גבולותיה הובילה לשיפור ניכר בתחושת הביטחון של תושבי הארץ היהודיים, שכן אויביה של יהודה הורחקו ממנה.
- **שלומציון אלכסנדרה**
 - גבולות הממלכה נשמרו בתקופתה כפי שהיו בתקופת אלכסנדר ינאי. שכנותיה נרתעו מלתקוף אותה בגלל עוצמתה הצבאית של ממלכת יהודה שלומציון לא המשיכה במדיניות הכיבושים.
 - לאחר מותה פרץ מאבק בין שני בניה על השליטה במדינה החשמונאית, בזמן ששניהם נלחמו זה בזה על השליטה, הגיעו הרומאים לשערי א"י, כבשו אותה, ביטלו את עצמאותה המדינית, והשאירו ליהודה חירות מסוימת של שלטון עצמי התלוי ברומאים.
 - לסיכום: בסוף ימי הממלכה שלטו החשמונאים מרפיו שבדרום עד לעכו בצפון, איזור הגליל הגולן ואדום.

הגורמים/ המניעים לכיבושי החשמונאים:

- א. מניע דמוגרפי: שטחה של יהודה היה צר מלהכיל את כל תושביה היהודים. יהודה הקטנה הייתה זקוקה לשטחים נוספים.
- ב. מניע לאומי- שחרור ישובים יהודים בארץ ישראל שהיו כפופים למרות הלניסטית. ארץ ישראל לדעת החשמונאים שייכת לעם היהודי. קיים רצון ליישב את כולה בהתאם לזיכרון ההיסטורי ולגבולות שתאמו את תקופת הבית הראשון [שמעון: "לא ארץ נוכריה לקחנו"]. לדעת חלק מן החשמונאים בתוך ארץ ישראל צריכים להיות רק יהודים [יוחנן הורקנוס] וזאת במטרה להבטיח את מעמדה המדיני של מדינת החשמונאים, ולנטרל כל כוונה של מרד בעתיד מצד הנוכרים.
- ג. מניע דתי: לנקות את הארץ מעבודה זרה ולשמור שלא תחזור.
- ד. מניע היסטורי: חיזוק ההכרה כי ארץ ישראל שייכת לעם היהודית כזכות דתית והיסטורית.
- ה. המניע בטחוני: צורך להבטיח את הגבולות מאויבים. בנוסף לכך תחושת אחריות כלפי יהודים שחיו מחוץ ליהודה ונתקלו ביחס עויין של הנוכרים תושבי המקום.
- ו. מניע כלכלי: הכיבושים אפשרו ליהודה לחלוש על דרכי המסחר החשובות ועל ערי החוף המרכזיות. העוינות בין ההלניסטים ליהודים נבעה מתחרות כלכלית גם בתחום שטחי העיבוד החקלאיים ובקביעת מחירי התוצרת החקלאית וגם הסוחרים בערי החוף שנאלצו להתחרות במסחרם של הסוחרים היהודים הרבים שהתיישבו בעריהם.

הגידול הדמוגרפי ומדיניות הגיור בימי הממלכה החשמונאית:

במשך שנות קיומה של הממלכה החשמונאית כפו בכוח גיור על העמים בשטחים שנכבשו, וצרפו אותם אל העם היהודי.

הגיור לא היה רק פעולה דתית אלא גם לאומית שכן, דת ולאום בעולם הקדום היו במידה רבה משולבים זה בזה. ככל שלעם הייתה זהות לאומית חזקה כך הוא התנגד יותר לסיפוח- וככל שהייתה לו זהות לאומית רופפת, כך הוא קיבל עליו את הלאומיות היהודית בקלות רבה יותר.

ניתן להבחין, שככל שהשלטון הפך לחזק ולמבוסס יותר השליטים החשמונאים כבשו שטחים מרוחקים יותר, טיהרו את הארץ מנוכרים בכל מקום אותו כבשו, וגיירו בכפייה את העמים שכבשו.

מעריכם כי תהליך הגיור כולו הושלם תוך שני דורות.

יהודה המכבי:

הוא נלחם ביישובי הנוכרים באזור שפלת החוף ובאזור הגליל והגלעד ובמקומות שאותם כבש גרש בדרך כלל את הנכרים.

שמעון:

נענע בדרך כלל מגיור של נכריים ומשלוכם בממלכה- נהג לגרש אותם.

יוחנן הורקנוס:

בניגוד לשמעון ויונתן הוא לא גירש נוכרים (לא יהודים), אלא גייר אותם. הוא אפילו גייר את האדומים שהתורה אוסרת לגייר, וכן גייר עמים שמיים שכבש (עמים הקרובים בגזע ובשפה ליהודים). זו הייתה דרכו להגדיל את אוכלוסיית הממלכה.

המסרבים להתגייר גורשו. (כמו באדוריים ובמרשה שבעבר הירדן).

יהודה אריסטובולוס

שלט רק שנה אחת אבל הספיק לגייר את התושבים הערבים משבט יטור. התושבים הוכרחו לקבל את היהדות כתנאי להישארותם במקום בו גרו.

אלכסנדר ינאי:

ינאי המשיך לנקוט במדיניות הגיור, ואוכלוסיות שסירבו נאלצו להגר למקומות אחרים מחוץ לשטחים שכבש. על ידי כך הגדיל מאד גם את גודל האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל.

היחס להלניזם.

בניו של מתתיהו ביקשו להקים מדינה יהודית עצמאית, מטוהרת מפולחנים של עבודת אלילים, ולכן נלחמו בנוכרים שישבו בא"י. המלחמה שלהם הייתה בעיקר מלחמה תרבותית כנגד תרבות הלניסטית, ולכן בכל מקום עליו השתלטו יצאו בתוקף כנגד תרבות זו. במשך שנות קיומה של ממלכת החשמונאים ניכר שינוי מוחלט במדיניות זו והשליטים החשמונאים האחרונים אימצו שמות הלניסטיים, ניהולו חצר מלכות מפוארת בסגנון הלניסטי, והחזיקו צבא שכירים בדומה לממלכות ההלניסטיות.

החשמונאים המאוחרים אימצו סממנים הלניסטיים אבסולוטיים והדבר בא לידי ביטוי בשמותיהם ששילבו שם יהודי ושם הלניסטי ובגינוני המלכות שלהם. למרות כל אלה לא ניתן להגיד שתנועת ההתייוונות התחזקה בחסותם של החשמונאים. החשמונאים לא שינו את הדת ולא ויתרו על המטרות הלאומיות. הם השתמשו בכלים הלניסטיים כדי להגשים מטרות יהודיות. נכון שאריסטובולוס וינאי חיקו את מנהגי החברה ההלניסטית, אבל היה זה חיקוי חיצוני ולא התנכרות לדת.

יהודה המקבי

בשלב זה מדובר במלחמת תרבות- בין היהדות להלניזם שבשמה נלחם. לחם בתוקף כנגד התרבות ההלניסטית בקרב יהודים ולא היסס לפגוע ביהודים שסירבו לוותר על מנהגים לא יהודיים (מתיוונים). חלק ממצעיו הבולטים היו טיהור המקדש מעבודה זרה, מלחמה כנגד פולחן זר ברחבי הארץ, וחסול מקדשים זרים. מעניין לציין כי יהודה קבע חג על רקע ניצחון צבאי וזה מנהג הלניסטי.

יונתן

המשיך לנהל מאבק חריף במתייוונים, ובהשפעת התרבות ההלניסטית על יהודים. בעודו ממשיך ונלחם בשם טוהר הדת:

- מתמנה למשרת הכוהן הגדול למרות שאינו ממשפחת הכוהנים: הרחבת הסמכות השלטונית מתחום הצבא לתחומים נוספים, ובפרט לתחומי הדת, זהו סממן הלניסטי.
- כיבוש שטחים והרדיפה להתרחבות טריטוריאלית גם היא מאפיין הלניסטי

שמעון

חידש את הברית עם הרומאים, איך לא הראה תמיכה בתרבות ההלניסטית אם כי היו במעשיו סממנים שמושפעים מהתרבות ההלניסטית:

- הוא קבע ימי ניצחון צבאי כימי חג כמנהג הרומאים.
- החזקה בריבוי מסרות – גם כוהן גדול (דת) גם מצביא (צבא) וגם נשיא (מנהיג-דיני)
- העברת מעמדו וסמכותיו לביו כשושלת

יוחנן הורקנוס

היה בעל ברית של רומא, והושפע מאד מהתרבות ההלניסטית.

- היה הראשון להוסיף שם הלניסטי לשמו: הורקנוס;
- הוא מצווה שלאחר מותו, השלטון יהיה בידי אשת בנו. דבאצל ההלניסטים היה מקובל שנשים שולטות.
- הוא היה הראשון שהעסיק צבא שכיר (לא יהודים) וזה מאפיין הלניסטי.
- החזקה בריבוי מסרות – גם כוהן גדול (דת) גם מצביא (צבא) וגם נשיא! (מנהיג מדיני)
- כיבוש וגיור (כפייה דתית) מאפיין הלניסטי. (במיוחד כאשר מגייר את האדומים- מה שהתורה אוסרת)

יהודה אריסטובולוס

ההיסטוריון יוסף בן מתתיהו מדווח על מנהגים הלניסטים רבים שהיו נהוגים בחצר המלכות של יהודה אריסטובולוס (ויש לו גם שם הלניסטי). בתיאוריו של יוסף מתאפיין שלטונו של אריסטובולוס באי אמון הדדי ושיתוף פעולה עם העם כמו בימי מתתיהו ובניו, ובחצר מלכות מפוארת בתככים ובמזימות.

- בנוסף גם הוא אימץ את שיטת הצבא השכיר וזהו מאפיין הלניסטי.
- הוא הכתיר עצמו למלך! מעשה הלניסטי. – למלך יש שלטון מוחלט עם כל הסמכויות.
- הוא עשה זאת בניגוד למסורת שמלכים יכולים להיות רק צאצאי בית דוד.
כונה: אוהב היוונים

אלכסנדר ינאי

ינאי המשיך לשלוט כמלך (בהמשך לסמכות שהוסיף יהודה) מצד אחד הוא השמיד מקדשי אלים, אך מנגד הראה סממנים הלניסטים ואימץ את התרבות ההלניסטית לחצר ממלכתו: בא לידי ביטוי רבים במיוחד:

- הוא נישא לשלומציון- אישתו של יהודה אריסטובולוס לפני שמת. (מעשה הלניסטי) היה לשלומציון הרבה כוח בשלטון (זה מאפיין הלניסטי מובהק נשים בשלטון)
- היה לו צבא שכיר שזה גם מאפיין הלניסטי.
- החזיק בתואר מלך(בהמשך אריסטובולוס) ובכל הסמכויות – כהן, מצביא, נשיא, שופט ומחוקק
- הוא טבע מטבעות בדמותו, ובהן מופיע התואר מלך הלניסטי (בזיליאוס) - סממן הלניסטי מובהק.
- יצא למשאות כיבושים רחבים- מאפיין נוסף הלניסטי
- עודד מנהגים הלניסטים שלא נגדו לדעתו את הדת היהודית.

שלומציון אלכסנדרה

שלטונה דמה לאופי השלטון של מלכות הלניסטיות, ביהדות אין מסורת של מלכה אישה, אבל בממלכות ההלניסטיות זה היה אפשרי.

היא העסיקה צבא שכיר- צמאפיין הלניסטי

הוסיפה לשמה שם הלניסטי.

מה יהיה מעמד המנהיג וסמכותו הפוליטיות והדתיות בימי חשמונאי:

בעקבות העובדה שבכל הממלכות מסביב יהודה שולטים מלכים והרצון להשתלב כחלק מהן ולזכות להכרתן, ובהשפעת התרבות ההלניסטית, החשמונאים מבצעים שינויים בצורת השלטון. משלטון של מצביא, מתרחבות סמכויות השלטון בקרב מנהיגי חשמונאי בהרגתיות, לכהונה הגדולה, "נשיאות", מלך, ושפיטה וחיקוק.

מהי המציאות:

- **יהודה המכבי** היה מנהיג של מרד, מעמד של מנהיג צבאי בלבד (מצביא) ולא מנהיג של מדינה.
 - **יונתן** בנוסף להיותו מצביא, מתמנה יותן גם לתפקיד הכהן הגדול
 - **שמעון הפך באישור העם למנהיג מדיני (נשיא)**. זאת בנוסף להיותו כהן גול, ומפקד צבא. בנוסף מוריש את סמכויותיו לבניו, והדבר העמיד בסיס חוקי לשלטון בית חשמונאי. (עדיין לא שופט לא מחוקק ולא מלך)
 - **יוחנן הורקנוס** – גם הוא נחשב נשיא וכהן גדול, ונשיא: מתוקף ההחלטה של אסיפת העם ביהודה. הוא גם הראשון שמנפיק מטבעות.
 - **יהודה אריסטובולוס**, הראשון שהכתיר את עמו למלך – זה היה מנוגד למסורת היהודית שלפיה מלך הוא רק מבית דוד.
 - **אלכסנדר ינאי**: היה למלך ולקח לעצמו בנוסף לכך את סמכויות החקיקה והשיפוט.
- *יש לציין שיהודה אריסטובולוס וינאי שאפו להדמות למלכים הלניסטים ואמצו את צורת השלטון שלהם: היותם של שליטים מוחלטים בכל תחומי הסמכות.**
- **שלומציון** – בשל היותה אישה לא יכלה לשלוט רשמית ופיצלה את הסמכויות בין שני בניה. למרות זאת מעשית היא הייתה המלכה ומשיכה לנהל בית מלוכה בסגנון סלווקי.

לסיכום הנושא:

לאחר מרד החשמונאים, ממלכת יהודה הצליחה עם השנים לצבור עוד ועוד מאפיינים של עצמאות כגון: הכרה בשליטיה כמייצגים את היהודים, כריתות ברית פוליטיות, שחרור ממס, כיבוש שטחים, הכרה מצד העם בשלטון עד כדי שימוש בתואר מלך. יחד עם זאת, הממלכה החשמונאית עמדה בפני אתגרים רבים:

אתגר פוליטי: המאבקים וההפיכות בבית סלווקוס (אזור סוריה של היום) השפיעו רבות על הממלכה החשמונאית. השליטים החשמונאים העבירו נאמנותם למתחרים השונים על השלטון, וידעו לעמוד מול בית סלווקוס כאשר המלכים שלו דרשו לממש את שליטתם על יהודה. בסופו של דבר, החשמונאים הצליחו להשתחרר מעול זה. בנוסף, החשמונאים כרתו בריתות הגנה אזוריות בעיקר עם רומא, והיו חשופים להשפעה תרבותית הלניסטית.

אתגר כלכלי: החשמונאים הצליחו אמנם לשמור על המקדש ואוצרותיו, אך הגדילו מאד את שטח הממלכה ולכיבושים אלו היה מחיר כלכלי כבד. העול הכבד הזה גבר כאשר החשמונאים הפעילו צבא שכיר בנוסף לצבא הרגיל. מצד שני, החשמונאים לא נאלצו יותר להעביר מסים לממלכות אחרות.

אתגר דמוגרפי: השליטים החשמונאים נקטו בשתי גישות בעלות מטרה זהה: גירוש כל האוכלוסייה הלא יהודית מהארץ או גיור שלהם. רעיון הגיור היה כדי לחזק את התמיכה בממלכה היהודית בקרב עמים קרובים תרבותית ואתנית מול אויבים מבחוץ.

שינויים טריטוריאליים: החשמונאים הצליחו להרחיב מאד את שטח הממלכה: כל מישור החוף (חוץ משתי ערים), כל הגליל וכל עבר הירדן המזרחי (ירדן של היום) היו בידי החשמונאים.

שינויים במעמד המנהיג: בתחילה החשמונאים לא היו יותר מכוח מורדים או שליטים מטעם עצמם, לאט-לאט הם קיבלו הכרה בינלאומית – תחילה דתית או כמייצגים את היהודים, ומאוחר יותר הכרה בשליטתם בפועל בשטח. להכרה בשלטונם זכו החשמונאים גם מהעם היהודי עליו שלטו. בהתחלה הם קיבלו את התארים: הנשיא (ראש העם), הכהן הגדול (למרות שלא היו כשרים להיות מבחינת הדין הדתי להיות הכהן הגדול), שר הצבא (מפקד הצבא), ושלטו בעזרת מועצת עם. בהמשך נטלו לעצמם גם את התואר מלך, ושלטו שלטון יחיד ומוחלט בניגוד לעמדת ההנהגה הדתית. גם אז רוב העם קיבל אותם כמלכים, כולל סמכויות חקיקה ושיפוט.

היחס להלניזם: למרות שלכתחילה המרד החשמונאי התחיל כמאבק בהלניזם ובתומכיו, החשמונאים אימצו מהר מאד את התרבות ההלניסטית: קביעה של ימי ניצחונות צבאיים כחגים לאומיים לכל הדורות (חנוכה...), אימוץ שמות הלניסטיים, רצון להיות מלך ששולט לבד ולא מתחלק בכוח, שיתוף נשים בשלטון, בריתות עם רומא, הקמת צבא ושכיר, וניהול המדינה וחצר המלכות בסגנון הלניסטי.

הכתות הדתיות ועקרי המחלוקות בניהן

הכתות הדתיות ועיקרי המחלוקת ביניהן : צדוקים , פרושים , איסיים

תופעת הכתות בימי הבית השני : בתקופת החשמונאים התגבשו בחברה היהודית שלוש כיתות , הפרושים, הצדוקים והאיסיים. לכל אחת מן הקבוצות הייתה השקפה מיוחדת משלה על מהות היהדות , חוקים ואורח חיים משלה שעל פיהם יש לנהוג . שתי הראשונות לקחו חלק פעיל בחברה היהודית בעוד שהשלישית פרשה ממנה וחייה בנפרד.

מדוע צצה תופעת הכתות בתקופת בית שני ?

תחילתה של תופעת הכתות בעם היהודי היא במדיניות הבדלנות שהנהיגו עזרא ונחמיה בתקופת שיבת ציון. כדי למנוע את תופעת ההתבוללות של העם היהודי בעמים אחרים , הם הובילו מגמה של "זרע הקודש" (הכוונה הייתה -רק אלו ששבו מן הגולה לארץ ישראל , מקודשים בקדושה העוברת מדור לדור) . מגמת הבדלנות - ההיבדלות , הנפרדות- באה ליצור חיץ בין העם היהודי לבין העמים הנוכריים סביבו , כדי לשמור על טהרת העם ועל קיומו כ"עם סגולה" .

השאיפה לבדלנות קיבלה את ביטויה במרד החשמונאים שפרץ במטרה להשיב לעם היהודי את קיומו כעם נפרד מכל העמים . אולם בפועל התברר , כי הצורך לתמרן בתוך עולם הלניסטי כדי לשמור ולהגן על הריבונות המדינית , גרם לשליטים החשמונאים לאמץ רבים מן המנהגים ההלניסטיים . באופן אירוני , העצמאות המדינית לא החזירה את המצב לקדמותו , אלא הרחיקה את העם היהודי עוד יותר מן המטרה הנכספת של חיים טהורים כ"זרע הקודש" .

במצב זה שינתה תופעת הבדלנות את כיוונה . מזרע הקודש לכיתתיות - מעבר ממצב של הפרדה בין יהודים לנוכרים , מבדלנות כפי שהיה בעבר , למצב של יצירת הפרדה בין יהודים ליהודים , לכיתתיות.חרי הכתות יצרו חיץ בינם , כל אחת בנפרד, לבין יתר בני העם היהודי , שנחשבו בעיניהם כמי שאינם ראויים עוד להיכלל בתוך "זרע הקודש" . כל הקבוצות האמינו בצורך להגשים חזון דתי- תרבותי יהודי אך היו חלוקות על הדרכים להגשמת חזון זה.

פרושים

1. מקור השם:

מקור השם לא ברור לגמרי ויש שתי השערות לגביו:

א. שם גנאי שנתנו להם הצדוקים. "פרושים" מן הציבור בהשקפת עולמם ובתקנות המחמירות שגזרו על עצמם.

ב. שם בעל משמעות חיובית שניתן על ידי הפרושים, מלמד על המאמצים הגדולים שעשו בכדי לפרוש מחיי חטא וטומאה

2. המוצא החברתי של הכת או השכבה החברתית עליה נשענת:

המוצא החברתי - ייתכן כי הפרושים היו ממשיכי החסידים מתקופת עזרא ונחמיה או מימי ראשית מרד החשמונאים. מרבית החוקרים מסכימים על כך כיוון שמזהים בקבוצה זו אותה מסירות לתורה והתמסרות לענייני הציבור.

השכבה החברתית עליה נשענו הפרושים - הכת הראשונה בגודלה. הכילה בתוכה את השכבות החברתיות הנמוכות יחסית.

מנהיגי הפרושים היו החכמים - לומדי תורה שחלקם היו מורים או דיינים, בקיאים בהלכה ובתורה. הכת הפרושית הייתה למעין "מפלגה עממית" שסחפה אחריה רבים מכל שכבות העם, ביניהם גם פשוטי עם וגרים (נוכרים שהתגיירו),

גדולי התנאים, בתקופת בית שני, יצאו מקרב הפרושים.

פסקי ההלכה והתקנות שלהם, הקנו להם מעמד מיוחד בקרב העם, וקרבו אותם אליהם. העם העריץ את הפרושים וראה בהם את מקור הסמכות.

הפרושים עמדו בראש ההנהגה הרוחנית והשפיעו על ההמונים.

הם גרו בקרב העם, הבינו את מצוקותיו, נסו להקל עליו ככל שניתן.

3. אמונותיה העיקריות:

א. מעמד התורה – מעמד משמעותי- האמינו בתורה שבכתב, יש לחיות על פי דין ההלכה והתורה.

ב. התורה בשבעל-פה- האמינו בתורה שבעל פה. (הלכות ותקנות שהנהיגו חכמים ולא מן התורה) הפרושים סברו שאין לפרש את התורה באופן מילולי, ואין להבין את התורה כפשוטה אלא יש לרדת לעומקה. לפיכך עסקו בליקוט ואיסוף התורה שבעל-פה -אוסף הלכות ותקנות שהתגבש בכל דור כהשלמה לתורה שבכתב. הם הנהיגו ואספו את ההלכות הללו, וקבעו כי לתקנות אלה חשיבות לא פחותה ושווה לדברי התורה. גדולי התנאים, בתקופת בית שני, יצאו מקרב הפרושים. פסקי ההלכה והתקנות שלהם, הקנו להם מעמד מיוחד בקרב העם, וקרבו אותו אליהם.

ג. אמונה בגזירה קדומה- האמינו בגזרה הקדומה.

(תפיסה הקובעת כי כל דבר הקורה בעולם הוא פרי רצונו של האל ונגזר על האדם מראש)

סברו שגורלו של אדם נקבע בידי שמיים, אך ביכולתו של האדם להשפיע על גורלו לטוב ולרע.

ד. שאלת הישארות הנפש ושאלת שכר ועונש בעולם הבא- הפרושים האמינו בחיי העולם הבא, בהישארות הנפש ובשכר ועונש לאחר המוות. האמינו שלאחר המוות הנשמה נשארת, והמת בא בעולם הבא על שכרו בגין מעשיו בעולם הזה.

(יש לציין כי נראה שאמונה זו התפתחה, נוכח מצוקת היחיד בתקופת שלטון היוונים. האמונה בעולם הבא העניקה ליחיד את הכוח להתמודד עם מצוקות הזמן, מכיוון שהייתה לו סיבה לצפות לחיים טובים יותר בעולם הבא.)

ה. שאלת עבודת האלוהים והיחס לבית המקדש

הפרושים ראו במקדש את עיקר עבודת האל אך יחד עם זאת, האמינו שלכל אדם יש זכות ליטול חלק בקדושה- באמצעות לימוד תורה והקפדה על מצוותיה.

פיתחו את מוסד התפילה ואת התפיסה שאלוהים קיים בכל מקום ולא רק בירושלים ולכן כולם יכולים להתפלל - תפיסה שוויונית בקודש.

4. היחס לשלטון החשמונאים :

בתחילת ימי הממלכה החשמונאית גילו הפרושים אהבה וכבוד לחשמונאין, ואולם, בעקבות מדיניות פעולותיהם של המנהיגים החשמונאים בתחומים שונים, היחסים ביו הקבוצה לשלטון החמירו ונוצר קרע חברתי בין השניים.

בין הגורמים השונים לקרע: מדיניות הכיבושים של ממלכת חשמונאי, הנאת השכבה העשירה משלל הכיבושים, חוסר הסכמה בנוגע למדיניות של גיור בכפיה, ולקיחת סמכויות שיפוט נרחבות, העסקת צבא שכירים, והשפעת התרבות ההלניסטית שהלכה והחריפה.

בימי יוחנן הורקנוס נוצר קרע בין חכמי הפרושים - ההנהגה הדתית של העם, לבין בית חשמונאי. הסיבות לקרע היו כנראה רצונו של יוחנן הורקנוס לחזק את מעמדו כשליט יחיד, ובדומה למלכים ההלניסטים - להרחיב את סמכויותיו וליטול לעצמו גם סמכויות חקיקה ושיפוט (כמו שנהוג אצל ההלניסטים) ובכך שהיה הראשון שגייס צבא שכיר (שגרם לתלות כלכלית על שכבתם של הפרושים והביא לתסכול והחמרת השסע)

עוד הקרע בין מנהיגי הפרושים לבית חשמונאי החמיר בימי אלכסנדר ינאי, בגלל תהליכים של אימוץ התרבות ההלניסטית שהיו מובהקים מאוד בתקופת שלוטנו

התנהלות ממלכתו של ינאי לא התאימה לציפיות שהיו לפרושים ממדינה יהודית. לדעתם, הממלכה היתה צריכה להתנהל על פי חוקי התורה ואילו חצרו של ינאי דמתה לחצר הלניסטית יותר מאשר לחצר של מלך יהודי. בנוסף הפרושים התנגדו לכך שהחתיר עצמו למלך- מהיותו לא שייך לשושלת דוד.

הקרע בין בית חשמונאי לפרושים התמתן בימי המלכה שלומציון אלכסנדרה. ימי שלטונה היו ימים של שיתוף פעולה בין בית חשמונאי לבין הפרושים. זאת כיוון שחלקה את סמכויות המלוכה והכהונה לשתי בניה, דבר שהיה אחר מגורמי המחלוקת בין הפרושים לשליטי חשמונאי שנהגו לערב את סמכויות אלו.

צדוקים

1. מקור השם :

שם של הצדוקים בא, לדעת כמה מהחוקרים, משמו של צדוק, אבי שושלת הכהנים הגדולים מימי שלמה המלך, ויש המשערים ששם זה נגזר מן השורש "צדק" או "צדיק".

2. המוצא החברתי של הכת או השכבה החברתית עליה נשענת :

המוצא החברתי - הצדוקים היו מבני האצולה היהודית, מקורבי המלך ומחזיקי הכהונה הגדולה.

צאצאי משפחה זו החזיקו בכהונה הגדולה עד המאה ה-2 לפנה"ס, למרות שלא כל הכהנים היו צדוקים.

השכבה החברתית עליה נשענו הצדוקים – הצדוקים היו הכת השנייה בגודלה. על הצדוקים נמנתה רוב האצולה שבימי בית חשמונאי: קציני צבא, פקידים שלטוניים בכירים, משפחות אצולה עשירות-בעלי קרקעות וסוחרים עשירים, וכן הכהנים כהנים רבים בתקופה הרומית. לכן גם נקשר אליהם בית-חשמונאי, אשר אף-כי הישגיו באו לו בתמיכה עממית, הלך והתקרב אל האצולה בשל שאיפתיו לחזק את שלטונו. עם השנים גדל הנתק בינם לבין המעמד הנמוך בחברה היהודית-פשוטי העם: "הפרושים"

התנהלות כלכלית - הצדוקים חיו חיים ברווחה ובעושר והיו יהירים בהליכותיהם.

3. אמונותיה העיקריות:

א.מעמד התורה - המדינה חשובה מהתורה.

אסור לתורה להוות מכשול לקיומה של המדינה היהודית העצמאית, כלומר התורה היא בחשיבות שנייה.

ב.התורה שבעל-פה - הם לא האמינו בתורה שבעל-פה, אלא אך ורק בכתבי הקודש ככתבם וכלשונם. בכל מקרה, כפרו בסמכותם ההלכתית של הפרושים לפרש את התורה. עמדה זו של הצדוקים הייתה בעלת השפעה על חיי הפרט.

נראה שהתנגדותם לתורה שבעל-פה, מקורה בעובדה שראו בה ובפסיקותיה איום על מעמדם החברתי והדתי.

ג.אמונה בגזירה קדומה- לא מאמינים בגזרה קדומה.

כלומר הצדוקים לא האמינו שהאל קובע, משגיח על מעשי האדם. האמינו ברעיון הבחירה החופשית של האדם- לאדם יש רצון חופשי וגורלו של האדם תלוי אך ורק בו, בתבונתו, ובמעשיו.

ד.שאלת הישארות הנפש ושאלת שכר ועונש בעולם הבא- הצדוקים האמינו רק בעולם הזה- כלומר אינם האמינו בעולם הבא, לכן המושג "שכר ועונש" אינו רלוונטי. זאת גם מפני שאינם מוזכרים בתורה.

ה. שאלת עבודת האלוהים והיחס לבית המקדש - הצדוקים ראו בפולחן בבית המקדש ערך עליון, התנגדו לתפילת היחיד היכולה להתבצע בכל מקום כי חששו מפגיעה במעמדם. הצדוקים, בהיותם השכבה הכוהנית, ראו את עצמם מורמים מעם וממונים על שמירת הפולחן הישן המסורתי עוד מימי בית ראשון. עמדתם זו, קשורה קשר הדוק בניסיונם לשמר את המבנה החברתי.

4.היחס לשלטון החשמונאים :

בימי כוהני בית חשמונאי הקבוצה הצדוקית בחברה תמכה והשתלבה בשלטונו של בית חשמונאי. הם העניקו חשיבות רבה למדינה החשמונאית. נטלו חלק בחיים המדיניים והצבאיים, ונהלו קשרים הדוקים עם ההנהגה החשמונאית הדבר נבע מרצונם לשמור על מעמדם הגבוה בחברה, ובאנטרס של בית חשמונאי לקשור איתם קשר מהיותם קבוצת "האצולה" המבוססת בחברה

הצדוקים תמכו במדיניות שונות שבצעה הממלכה החשמונאית מתוך אנטרסיים אישיים לשלל וכוח: כמו מדינות הכיבוש.

בין הגורמים שהביאו להתקרבות בין הצדוקים לשלטון הייתה החמרת השסע בין השלטון לפרושים שהתבסס על גורמים שונים כמו: התנגדות להחזקת צבא שכירים, ורצונם להגביל את סמכות המלך, והעדפת התואר נשיא, נושאים בהם לרוב עמדה החברה הצדוקית לצד השלטון החשמונאי, וזו הסיבה ששליטי חשמונאי הרבים תמכו וקשרו את קשריהם עם קבוצה

האיסיים

מדובר בקבוצה חברתית קטנה ומתבדלת, יש חוקרים המזהים אותה עם "כת מדבר יהודה" אנשיה כונו איסיים.

1. מקור השם :

ייתכן כי מקור השם במילה איסיי (מרפא) דבר הנרמז בכתביו של יוסף בן מתתיהו.

ייתכן כי מקורו של השם הוא מיוונית ואומר "חסידות" (hosiotes):

כמה חוקרים משערים כי המילה איסיים הינו שיבוש של המילה "עצה".

2. המוצא החברתי של הכת או השכבה החברתית עליה נשענת :

המוצא החברתי – הכת הקטנה ביותר הייתה כת האיסיים, וחוקרים רבים מזהים אותה עם כת מדבר יהודה. מרבית החוקרים סבורים, כי הכת הוקמה בתקופת החשמונאים המאוחרים, כתוצאה מן האכזבה שחש חלק מן הציבור כלפי כשלונם של החשמונאים בשמירה על טוהר המידות. שמו של מייסד הכת אינו ידוע, ורק כינויו ידוע לנו "מורה צדק". ייתכן שהוא שימש עבודה ככהן גדול, ומוצאו היה מבית צדוק.

השכבה החברתית עליה נשענו האיסיים

כת האיסיים היא תופעה מיוחדת במינה בבדלנותה וסגירותה. חבריה ראו את עצמם כ"ישראל האמיתי" והתייחסו ליהודים שלא היו חברים בקבוצתם כאילו היו נוכרים.

האיסיים התכנסו בקומראן שבמדבר יהודה, וחיו בקהילות שהתקיימו באיזור.

הכת מנתה מאות חברים משכבות העפ השונות.

הם לא ניסו לגייס אוהדים ותנאי הקבלה לכת האיסיים היו חמורים מאד: כל מועמד נדרש לעבור מבחן של 3 שנים, ולאחר שהתקבל - היה חייב להיות כפוף באופן מוחלט למנהיג.

מי שהפר את הכללים - גורש.

3. אמונותיה העיקריות:

א. מעמד התורה - רק התורה הכתובה חשובה. האיסיים התרחקו ממגע עם שאר היהודים שנקראו "אנשי עוול" - והקפידו על חיי טהרה ועל קיום מצוות .

ב. התורה שבבעל-פה - האיסיים לא קיבלו את התורה שבל-פה שנוסחה על-ידי הפרושים. הם לא היו זקוקים לתקנות ולפסקי ההלכה, שבתורה שבעל-פה. היו להם תקנות משלהם, בענייני משפט וחברה, ובעניין התורה הקפידו על חוקיה ככתבם וכלשונם

ג. אמונה בגזירה קדומה - כמו הפרושים, האמינו האיסיים בהשגחה אלוהית, אך בניגוד לפרושים, האמינו בגזרה הקדומה וסברו כי לאדם אין בחירה חופשית .

ד. שאלת הישארות הנפש ושאלת שכר ועונש בעולם הבא - האיסיים האמינו בחיי העולם הבא, ובהישארות הנפש, זאת למרות קיומה של הגזרה הקדומה. זאת ועוד, האיסיים האמינו בשכר ועונש בעולם הבא. לפי אמונתם החיים בעולם הנוכחי הם רק שלב בדרך לעולם הבא. האדם עדיין יישפט על מעשיו הטובים והרעים בעולם הבא.

ה. שאלת עבודת האלוהים והיחס לבית המקדש - עבודת הקודש נעשית בפולחן ועבודת היחיד. הם שמו דגש רב על עבודת היחיד, על התפילה ולימוד תורה. בסדר יומם הוקדש זמן מיוחד לתפילה לפני הזריחה, ובשובם מהעבודה. האיסיים האמינו במרכזיותו של בית- המקדש, אך האמינו שבית- המקדש הנוכחי טמא.

* יש לצין הפער בין האיסיים לעם גדל עם אימוץ לוח שנה שהתבסס על השמש (לעומד לוח השנה שמתבסס על מולד הירח- כמו שהיה נהוג בקרב היהודים) לכן חגגו מועדים בזמנים שונים משאר העם היהודי .

4. היחס לשלטון החשמונאים :

יחסם של האיסיים אל שלטון המלכים החשמונאים היה עוין. האיסיים התנגדו לאיחוד הכהונה הגדולה והשלטון המדיני בידי השליטים החשמונאים. טענו שהשלטון החשמונאי פוגע בקדושת בית המקדש, שהשלטון מושחט ומעוות את הדת היהודית. ראו בו ככופר.

פרשו בעקבות המינוי של יונתן לכהן הגדול (בניגוד למסורת, ועירוב סמכויות)

טבלה מסכמת-הזרמים בתקופת בית שני

מאפיין	צדוקים	פרושים	איסיים
מקור השם	צאצאי משפחת צדוק, משפחת הכהן הגדול	נובע משאיפתם לפרוש מחטא ומטומאה. הקפידו על עליה להר הבית בטהרה. או שם גנאי שניתן להם על ידי הצדוקים לאור פרישתם מן הציבור	השם ביוונית פירושו קדושה או חסידות.
אורח חיים	מעמד גבוה. אורח חיים שאימץ תרבות הלניסטית. שפע ומותרות.	חיו חיי פשטות. התמסרו ללימוד תורה ולפרשנות שלה. התורה ומצוותיה עמדו במרכז החיים שלהם. היו השכבה הגדולה ביותר בעם ישראל.	פרשו מהחברה היהודית בשל ההתנגדות לשלטון. תנאי קבלה חמורים לכת [שלוש שנות מבחן קבלה] חיו בסגפנות ובהתרחקות מחיי מותרות. הקפידו על טבילות רבות ותפילות.
שכבה חברתית	שכבות האצולה והכהונה הגדולה ביהודה. השכבה השלטת גם מבחינה מדינית וגם מבחינה דתית.	חכמים, לומדי התורה, מרביתם היו מהשכבות הנמוכות בחברה היהודית החקלאית. לא השתייכו לאצולה.	הגיעו מכל שכבות העם, קבוצה קטנה מאד שמנתה כ 4000 אנשים.
יחס למלכי בית חשמונאי	תמכו בבית חשמונאי. העניקו חשיבות רבה למדינה העצמאית. נטלו חלק בחיים מדיניים וצבאיים. קשרים הדוקים בין המלכים ומנהיגי הצדוקים.	תלוי בשליט. היו תקופות בהן זכו מנהיגי בית חשמונאי לתמיכת הפרושים, אבל ברוב התקופות התנגדו לדרכם של השליטים, ולא ראו בעין יפה את הכיבושים. התנגדו להשלטת תרבות הלניסטית, התנגדו למינוי של החשמונאים את עצמם כמלכים, ודרשו לצמצם פערים חברתיים.	התנגדו לשלטון בירושלים. טענו שפוגע בקדושת המקדש, שהשלטון מושחת, ומעוות את הדת היהודית. פרשו בעקבות המינוי של יונתן לכהן גדול בניגוד למסורת.
יחס לתרבות ההלניסטית	גילו פתיחות לתרבות ההלניסטית	התנגדו לחדירת התרבות הלניסטית אל תוך אורח החיים היהודי.	סגפנות והתרחקות ממותרות שאפיינו את התרבות ההלניסטית.

מאפיין	צדוקים	פרושים	איסיים
עבודת האל	הקרבת הקורבנות בבית המקדש הנה עבודת ה' המרכזית. היחידים שיכולים לנהל טקסים אלה הם בני משפחת הכוהנים הגדולים, שהגיעו מבית חשמונאי.	לצד הקרבת הקורבנות בבית המקדש יש להקפיד על קיום המצוות והאיסורים המוטלים על היחיד, על לימוד תורה ותפילה של היחיד. כך האיצו בקהל הרחב להשתתף, בעבודת ה'.	התייחסות רבה לתפילות, טבילות והטהרות מטומאה.
הגישה המשפטית	פירשו את הדין כפשוטו, ללא פרשנות לתורה, גרסו שהתורה הטילה על החברה להמית פושעים ומי שמרחם על אכזרים סופו שיתאכזר לרחמנים.	הפרושים הקלו ולא החמירו בדין. "עין תחת עין" המירו בפיצוי כספי. נמנעו מחריצת דין מוות.	לא ידוע
אמונה בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ	לא קיבלו את התורה שבע"פ. האמינו רק בחמישה חומשי תורה ופירשו אותם כלשונם.	חידשו את המושג "תורה שבעל-פה". כלומר: מרגע נתינת התורה בהר סיני התורה הולכת ומתחדשת בכל דור ע"י הפרשנות שמעניקים לה החכמים. התורה שבע"פ היא חלק מבלתי נפרד מהתורה שבכתב.	לא ידוע
אמונה בבחירה חופשית	גורלנו של אדם לחלוטין נתון בידי. בידו בחירה חופשית מוחלטת ודבר לא תלוי בידי האל.	האמינו שגורלו של אדם נקבע בידי שמיים אך לכל אדם יכולת להשפיע על גורלו לטוב ולרע על ידי יראת שמים.	אמונה בגורל באופן מוחלט. כל גורלו של אדם בידי האל.
אמונה בעולם הבא	שללו את קיומו של העולם הבא/גן עדן. לא האמינו בהישארות הנפש.	האמינו בהישארות הנפש ובקיום עולם הבא למרות שלא מוזכר בתורה. בעולם הבא זוכים לשכר ולעונש בהתאם להתנהלות בעולם הזה. העולם הזה הנו "פרוזדור" לעולם הבא	אמונה בעולם הבא

דפוס השלטון הרומיים בארץ ישראל: מלך חסות

בשנת 37 לפני הספירה המליכו הרומאים את הורדוס כמלך היהודים . הורדוס היה בן למשפחת אצולה מבני אדום שהתגיירה בסוף המאה השנייה לפני הספירה ושיתפה פעולה עם השלטון החשמונאי. שלטון של מלך המקומי הכפוף לשלטונות האמפריה הרומית, נקרא שלטון עקיף. הדבר היה נהוג בכל מיני ממלכות קטנות ברחבי האמפריה הרומית. כך האמפריה ביססה את כוחה בקרב אוכלוסיות שונות .

לשלטון עקיף כמה ייתרונות:

1) שלטון של מלך חסות- הוא שלטון שמלך בא מן העם המקומי. למלך זה יש עצמאות מסויימת, לפעול לטובת העם ממנו בא (ולא רק לטובת האמפריה) "אוטונומיה" מסויימת.

המלך מכיר את העם, את החברה, את מנהגיה. (הורדוס בא מן העם היהודי- ממגירי אדום) בכך, לרוב מרצה את החברה ממנה מגיע, מאפשר "שקט תעשייתי" ומונע מגע ישיר של האמפריה והעמים השונים תחתה.

2) מלך החסות שנבחר על ידי רומא, הוא אדם המראה קשר אל האמפריה ואל תרבותה. בכך, הוא מאפשר "פיתוח תרבותי" – הפצת תרבותה ודריכת רגלה של האמפריה בשטחיה השונים והרחוקים. זאת באמצעות בניית מוסדות הלניסטים. הורדוס מלך יהודה נמשך מאוד לתרבות ההלניסטית ושימש ככלי של האמפריה להחדיר את תרבותה ההלניסטית אל ממלכת יהודה, שהצטיירה בפניה כ"שממה תרבותית" (לאחר ההשמדת המוסדות ההלניסטים שביצעו בית חשמונאי.

3) מלך חסות משמש את צרכיה הצבאיים והכספיים של האמפריה. הדבר נעשה באמצעות הקמת "צבאות חסות" קטנים בידי המנהיגים המקומיים, שמסייעים לצבא רומא בעט הצורך.

4) מלך חסות מונע חיכוך ישיר של האמפריה, עם העמים המקומיים.

"סיכום בזק":

הצדדים לחיוב בשלטונו:

- היה בעל כושר תמרון פוליטי. הדבר בא לידי ביטוי בכך שעבר את חילופי השונים והמהפכות באמפריה הרומית, ושרד בשלטון.
- זכה לתוספת שטחים נרחבים, שנבעה מהכרה וקרבה שלו לאמפריה הרומית
- טיפח קשרים טובים עם הקייסרים הרומים והפקידות הגבוהה ברומא
- הקל על העם בזמן מצוקה כלכלית: בשנות בצורת, הקל במיסוי . יזם מקומות עבודה ויצר פרנסה לרבים

הצדדים לשלילה בשלטונו:

- הורדוס חיסל יריבים מבית חשמונאי – למרות היותו קשור לו בקשר נישואין.
- היה מלך משועבד, היו עליו חובות מיסוי גבוהות. נתיתיו היו מחויבים לציית לאמפריה.
- לעיני יהודים רבים הוא נתפס כגורם זר ומדכא, שעלייתו לשלטון לוותה בהרג המנהיג המיועד של יהודה
- קידם פולחן דתי וקייסרי , הקים מקדשים בקיסריה, בסבסטיה, ופיניאס ערים לכבוד הקייסרים וכולי..
- חצר מלכותו, צבאו ומערכת המשפט עברה הלנציה עמוקה.

המאפיינים העיקריים בשלטון הורדוס:

נאמנות לרומא ולשליטיה המתחלפים:

- הורדוס הקפיד על צייתנות מוחלטת לקייסר רומא השונים והמתחלפים. מתוך הקשר שלו אל המנהיגים הרומאים, רצון לרצותם ואהבתו לתרבות ההלניסטית, פיתח את התרבות ההלניסטית בארץ.
- הוא השתלב בפוליטיקה הרומית, יצר קשר עם מנהיגים שונים- והצליח להשאר בשלטון גם בתוך החלפת מנהיגים וסכסוכים בתוך האמפריה.
- יצר קשרים הדוקים עם קובעי המדיניות ברומאף במיוחד עם הקיסר "אוגוסטוס" הורדוס העריצו, ובנה לכבודו ערים, ומקדשים- למשל סביסטיה וקיסריה, השתתף לכבודו בפולחן הקיסר, וכך זכה בתואר "אוהב הקיסר" ו "אוהב הרומאים". בערים אלו, הוא נהג ליישב חיילים רומים משוחררים- להעניק להם קרקעות, וכך הביע את נאמנותו לרומא.
- הורדוס פיתח יחסי אמון עם המצביא והמנהיגים הרומאים, נהג להתייעץ עימם, לרצותם, ולהתחשב בדעתם בכל עניין.

תמיכה באוכלוסייה ההלניסטית בארץ ישראל

- הורדוס ראה את עצמו שליט הלניסטי, ומתוך כך שם דגש על פיתוח האוכלוסייה הלא יהודית- ההלניסטית בארץ. פעמים רבים הכריע בסוגיות שונות והביע העדפה בהם על פני היהודים.
- הדבר נבע מהיותם תומכים "נלהבים" יותר לשלטונו, ובצורך שלו בתמיכתם בחברה, וככוח אדם לצבאו.
- בנוסף להעדפתם פעמים רבות על היהודים ותמיכה בהם, בנה עבור ההלניסטים ערים מפוארות, מתוכננות על פי מתכונת של ערים הלניסטיות- עם מקדשים, שווקים, גמנסיון, מרחצאות תיאטראות, (כמו קיסריה וסבסטיה) הקמתן של ערים אלו, לצד עידודה של התרבות הלניסטית החלישה את הערכים היהודיים.
- התמיכה של הורדוס באוכלוסייה הלא יהודית הגביר את התסיסה בכל רחבי הארץ בין יהודים- שחשו מקופחים לצד מדיניות הפיתוח ההלניסטיות של הורדוס, ובין הנכריים.
- לחצר המלכות שלו היה אופי הלניסטי. שם ניתן היה למצוא "ידידים" ו"קרובים" של המלך- שמרביתם הייתה ממוצא הלניסטי/ רומי.

חיסול שרדי החשמונאים והאצולה ביהודה

- הורדוס קיים מדיניות "ניקוי" של שרידיהם של בית חשמונאי, במטרה לבסס את שלטונו. הורדוס היה מודע לאהבת העם לבית חשמונאי, ולכן ניסה להביא לסיום התופעה הזו שמאיימת על שלטונו, על ידי דיכוייה, והכחדת שרידיה של בית חשמונאי.
- הורדוס אחראי לסילוק בית חשמונאי ממשרות שלטוניות ומהכהונה הגדולה.
- הוא החרים את רכושם ואף רצח חלק מהם! ביניהם את אישתו, מרים החשמונאית, אחיה, אימה, סבה וילדיו שהיו מאשתו מרים. נתן לראות מכך שהורדוס היה נחוש ברוחו להגשמת יעדיו ולשמירה על כוחו עד כדי רצח בני משפחתו (למרות שהדבר נראה מקובל בתרבות ההלניסטית)

התערבות בסדרי הכהונה והסנהדרין:

כשליט יחיד וכמלך בעל תפיסה הלניסטית, הורדוס התנגד למוסד הכהונה, הוא ראה במשרת הכהן הגדול מוקד של כוח פוליטי שיכול להוות לו סכנה, שיש להחלישו. (מפני מעמדו בחברה היהודית, שלדעת רבים קודם בחשיבותו למלוכה) הורדוס פעל לצמצום ולהחליש את מוסד הכהונה הגדול, ולהפוך אותו למוסד תחת פיקודו. הוא הפך את הכהונה למשרה פקידותית אשר טעונה את אישורו. בניגוד למסורת היהודית, אשר ראתה בכהונה הגדולה משרה לכל החיים, הורדוס הפך אותה למשרה זמנית, אשר הועברה מכהן אחד למשנהו תמורת כסף. הכהנים מונו לשנה אחת בלבד. לאחר שנה המשרה הייתה פנויה למכרז חדש. מטרתו הייתה במעשים אלו הייתה:

- לדחוק את בית חשמונאי מכל עמדה שלטונית
 - למנוע קיומה של משרה שלטונית המערערת את מעמדו
 - להקים אצולה חדשה של כהנים שתהיה נאמנה לו בלעדית.
- למימוש יעדיו אלו, הדיח כהנים גדולים ומינה כהנים גדולים (שאינם היו ראויים לתפקיד) שהראו לו נאמנות, בדרך כלל מבתי יהודיים שונים מהגולה הבבלית וההלניסטית שצייתו לדבריו ותאמו לערכיו ההלניסטים. (כמו חננאל הבבלי)
- הסנהדרין** - "מועצת הזקנים" הייתה המוסד הדתי העליון בתקופת בית שניף ובידיה רוכזו סמכויות שיפוטיות ומדיניות שנקבעו על פי תורת ישראל, והייתה גם בית מדרש ללימוד תורה.
- הורדוס חש מאוים מקיומו של המוסד המחוקק בעל ההשפעה הרבה על היהודים הזה, ורצה להחלישו כדי להיות בעל ההשפעה והסמכויות היחידים בממלכתו. ולכן פעל לצמצום כוחו. (השפעה מהגישה ההלניסטית בה המלך בעל כל הסמכויות הורדוס ביטל את הסמכויות המדיניות של המוסד, ומינה חברי סנהדרין שתמכו בו והיו נאמנים לו, גם אם אינם התאימו לתפקיד.
- מעשים אלו עוררו כעס גדול בקרב העם, והיה לגורם נוסף לפירוד ומחלוקות בינו לבין היהודים. (מעבר לתמיכה בהלניסטים והריסת שושלת חשמונאי)

מפעלי בניה מפוארים

הורדוס הקדיש את רוב זמנו בהקמת שורה של מבנים מפוארים ברחבי הארץ, וזאת נבעה מקשריו ההדוקים לאמפריה הרומית, הערצתו לשליטיה: ובמיוחד לאוגוסטוס, אהבתו לתרבות ההלניסטית, הרצון לפתחה, וכדי לרצות את שביעות רצונם של מנהיגי האימפריה. בנוסף, עשה זאת כיוון שמהיותו מלך חסות, היה אסור עליו להתעסק בענייני צבא חוץ ובטחון (שהיו בתחום אחריותה הבלעדית של רומה)

בניית ערים חדשות ושיקום ערים ישנות: מדובר במפעל בניה מרכזי של הורדוס, שביטא את יחסיו ואהדתו לתרבות ההלניסטית ולאמפריה הרומית. לדוגמא, העיר "קיסריה" שהקים נועדה להביע את אהדתו והערצתו לקיסר אוגוסטוס, ובמרכזה היה מקדש לאוגוסטוס-קיסר רומא, ובעיר "סבסטיה" - ערים אלו היו בנויות במתכונת הרים הלניסטיות- כללו מקדשים, שווקים, גמנסיון, מרחצאות תאטרון ועוד.. בערים אלו שכן בעיקר הלניסטים, וחיילים משוחררים מהאמפריה הרומית- על מנת להביע את נאמנותו לרומא.

הרמת מערכות מים : מדובר בפיתוח והקמת מערכות מסועפות של אמות מים כדי להעביר מים לאזורי התיישבות שונים (דוגמא למערכת כזו הייתה בקיסריה) נמנתה כביטוי לקדמותה של התרבות ההלניסטית.

בנייה ושיפוץ של בית המקדש- מתוך רצון להתחבב על היהודים בארץ, רצון להטביע חותם בתחום כה משמעותי ליהודים ובארץ ישראל, ומתוך השפעת תרבות הלניסטית לבניה מפוארת .

הורדוס הרחיב את הר הבית ושיפוץ את בית המקדש. בעבודה זו הושקעו משאבים כלכליים עצומים, תכנון, וחשיבה, ובנייתו של המקדש נחשב לאחד מפועליו הרשימים ביותר. הבניה נמשכה 8 שנים תוך הקפדה על בניה לפי הוראות מהתורה, והקפדה שהבניה תבצע רק על ידי כוהנים.

בתחום זה זכה הורדוס לשיתוף פעולה מלא של ההנהגה הדתית, תוך שהוא מקפיד על הלכות בניית המקדש (לדוגמה את הבנייה ביצעו כוהנים בלבד).

לפעולות הבנייה של הורדוס היו מספר מניעים וביניהם:

- רצונו לקנות תהילה ופרסום ברחבי העולם ההלניסטי.
- ניסיונו לזכות באהדת תושבי א"י באמצעות אספקת עבודה.
- חיזוק היסודות ההלניסטים באמצעות בניית מבני ציבור.
- ניסיון לזכות בתמיכת היהודים על ידי שיפוץ והרחבת המקדש.

פיתוח שטחים חקלאיים: הורדוס ניסה לשקם את מעמד האיכרים שנפגע מהכיבוש הרומי, והעביר אותם למקומות שבהם יוכלו לעבוד את אדמותיהם בנוסף, בשנות בצורת, קנה הורדוס תבואה והפחית את נטל המיסים.

בניית מבצרים וארמונות: לשם הגנה על המדינה, שיפור הדרכים, וביצורן. בנוסף, בנה מבצרים להגנתו האישית: לדוגמא, מבצר וארמון המצדה- שנועדו לשמש לו מקום מחבוא מפני אויביו, ובניית מבצר ההרודיון ליד ירושלים, שמירה על בטחונו (ובעתיד מקום קבורתו)

השלטון הרומאי הישיר: תקופת הנציבים הרומאים

6 לפני הספירה – 66 לספירה

רקע: הקמת הפרובינקיה יהודה

בשנת 6 לספירה, לאור תלונות רבות של ראשי היהודים וגם של השומרונים על אכזריותו של ארכילאוס- בנו של הורדוס, מדיח אותו הקיסר אוגוסטוס.

אוגוסטוס מחליט להקים ביהודה פרובינקיה חדשה, נפרדת, כפופה ישירות לרומא, תחת השגחתו של הנציב הרומי בסוריה. הנציבים השונים ששלטו על יהודה התאפיינו בחוסר סובלנות כלפי אורח חייהם של היהודים, אשר לא הכירו, והצטייר להם כ"מוזר" ו"שונה" ומכך בנסיון להשליט את התרבות ההלניסטית על הארץ, והתחברות לאוכלוסיות לא יהודיות בארץ, במיוחד הלניסטיות.

תפקיד הנציב וסמכויותיו

1. הנציב מונה ע"י הקיסר לפרק זמן מוגבל, משך כהונתו היה תלוי במידת הצלחתו לשמור על השקט ובקשריו ברומא. הקיסר יכול להדיחו בכל עת.
2. אחראי לשמירה על הסדר הציבורי ביהודה. הפעיל את שלטונו באמצעות צבא רומי "חיל מצב", אשר הוצב לרשותו באותה פרובינקיה בה שלט והוא מפקד על הצבא בפרובינקיה.
3. הנציב אחראי לגבות מיסים עבור השלטון ברומא.
4. הנציב ייצג את רומא ואת האינטרסים שלה. היתרון, מבחינת הרומאים, בשיטה זו: יש להם שליטה מלאה, ישירה והדוקה על המתרחש בארץ.
5. הנציב עמד בראש המערכת המנהלית של הפרובינקיה, הנציב ממונה על שמירת החוק והסדר, בעל סמכויות שלטון **בלתי מוגבלות** ובעל סמכויות שיפוט נרחבות כולל להכריע בדיני נפשות, ובנוסף, על העניינים הדתיים: הייתה לו סמכות למנות כוהנים גדולים ולהדיחם.

מאפייני שלטונם של הנציבים שהובילה לעוינות ליישוב היהודי

(1) עוינות כלפי הישוב היהודי והעדפת הלא יהודים בארץ

1. כל הנציבים הרומאים גילו **יחס עוין** כלפי היהודים בארץ-ישראל ואהדה כלפי האוכלוסייה הנוכרית שבה. היחס העוין התבטא באי-עשיית צדק ובטיפול נוקשה של חיל המצב הרומי ביהודים במיוחד על רקע היותו מורכב מנוכרים. (הצבא הרומי הרב שהיה בארץ לסיועו של הנציב)
2. במקרה של סכסוכים בין יהודים לנוכרים הנציבים **תמכו בדר"כ בנוכרים**, שהיו קרובים אליהם בלשונם, תרבותם, אורח חייהם, מחשבתם וכו'
3. **בין היהודים לנוכרים בקיסריה שרר מתח סביב שאלת מעמדם של היהודים בעיר**. היהודים טענו שקיסריה היא עיר יהודית כי הורדוס שהיה מלך יהודי בנה אותה, והנוכרים טענו שהיא פוליס, ששולטים בה אזרחיה היוונים. הנציב פליכס תמך בעמדת הנוכרים.
4. בשנת 66 לסה"נ בתקופת הנציב פלורוס, הוכרע הסכסוך על ידי הקיסר נירון שפסק כי קיסריה אינה עיר יהודית. הפסיקה הובילה למהומות דמים בין נוכרים ליהודים בהן נהרגו כ-20,000 יהודים. פלורוס אף אסר את נציגי היהודים שבאו להתלונן על הטבח. בהמשך התפשטו המהומות לבית שאן וגם לאלכסנדריה שבמצרים ולמעשה היו מהגורמים לפריצת המרד.

(2) פגיעה והתערבות בחיי הדת היהודית

1. **הנציבים פיקחו על חיי הדת: הם מינו את הכהן גדול והדיחו אותו כרצונם** – הנציב גראטוס מינה והדיח 4 כוהנים גדולים באחת עשרה שנות נציבותו.
 2. כוהנים נתנו שוחד לנציבים ושילמו כסף לנציבים על משרתם, בשל התמורה הכלכלית הנובעת מהתפקיד ולא מתוך רצון לשרת בקודש ואת העם.
 3. **הנציב החזיק את בגדי הכהן הגדול ברשותו** ומסר אותם לכהן הגדול רק לטכסים הדתיים בחגים.
 4. הנציב פונטיוס פילאטוס לדוגמא לקח מכספי המקדש בכדי לבנות אמת מים לעיר ועורר את כעס העם, מתוך החשש שמא המעשה יהווה תקדים. בתגובה הוא שלח חיילים **שטבחו ברבים מן המוחים** על כך.
- הקיסר קליגולה, שמינה עצמו לאל, יצר משבר חמור כאשר הורה להציב פסל זהב בדמותו בבית המקדש ורק לאחר השתדלות רבה של מלך החסות אגריפס נמנעה הצבת הפסל.

3) עושה כלכלי ומעשי שחיתות:

1. הנציבים מונו לתקופת זמן מוגבלת. רוב הנציבים לא היו ממוצא חברתי גבוה ולא היו להם משאבים כלכליים עצמיים (כמו קרקעות של המשפחה וכו') ולכן ניצלו את תקופת השירות הקצרה שלהם בפרובינקיה בכדי להתעשר ולצבור הון, הם נהגו בשחיתות, אכזריות, עשקו ונטלו שוחד.
 2. הנציבים הטילו מיסים כבדים שהיוו נטל כלכלי כבד. גובי המיסים הכבידו בנטל המס מאחר ורצו להגדיל את רווחיהם. הם הטילו שורה ארוכה של מיסים: מס קרקע-בתמורה לקרקעות שהיו עכשיו של רומא, מס גולגולת, מס יבול, מס על יבוא ויצוא. וכל מיני הגבלות שונות. למשל הגבלה על יצוא תבואה רק לרומא.
 3. על התושבים הוטל לספק מגורים, מזון, חומרי דלק ומספוא לפקידי הנציב ולחייליו. חיילים רומאים היו מגיעים לעתים לכפרים ומחרימים ושוודדים יבול.
 4. הנציבים שיקמו וחיזקו את הערים ההלניסטיות שקיבלו גם שטחי חקלאות ע"ח היהודים והחמירו את בעיית המחסור בשטחי העיבוד החקלאי שעמדו לרשות היהודים.
 5. הנציבים שהוצבו בארץ-ישראל שדדו גם את בית המקדש ועוררו בכך זעם רב של היהודים נגד השלטון הרומי.
- כל אלה הובילו להתרוששות האיכרים וחלקם איבד את אדמותיהם והפכו לפועלים שכירים על אדמתם או בערים שגם בהן גדלה האבטלה לאור סיום מפעלי הבניה הגדולים שהיו בימי הורדוס. בשל העושה התרבו המורדים היהודיים באזורים שונים בארץ. לכידתם והוצאתם להורג התסיסה מאוד את העם.

4) פעילות הנציבים נגד תנועות משיחיות ומורדים:

- תחושת התסכול והייאוש בתקופה זו גרמו להתפתחות התופעה של הופעת נביאי שקר ומשיחים, שהבטיחו גאולה. תקופה של מצוקה יוצרת ציפייה לגאולה והמונים נסחפים אחרי הבטחות אלה. הנציבים הרומאים ראו בכך סכנה לשלטון מתוך חשש לערעור הסדר.
- ה"משיחים" נתפסו בידי הנציבים כסכנה לסדר הציבורי מאחר וגרמו להתרגשות ההמונים והצליחו לשכנע אנשים ללכת אחריהם ולפעמים לעשות כדברם – דבר שעשוי להיפך למהומות.
1. בתקופת נציבותו של פונטיוס פילטוס נצלב ישו על רקע האשמתו ע"י הרומים בהתיימרות להיות "מלך היהודים" וזוהי מרידה בשלטון.
 2. בימי הנציב פאדוס הופיע נביא שהבטיח לבקוע את מי הירדן ולהוליך את הציבור בחרבה- הנציב הורה להרוג אותו וקבוצה גדולה מהמתקבלים עימו.
 3. בימי הנציב פליקס הופיע נביא "הנביא המצרי" שאסף מאמינים רבים על הר הזיתים בירושלים והבטיח לבקוע לפניהם את חומות העיר. החיילים הרגו אותו ורבים מהקהל שהתאסף סביבו.

הסיבות למרד הגדול והעמדות השונות בוויכוח על היציאה

למלחמה ברומאים

רקע כללי

החל משנת 44 לספירה חלה הרעה ניכרת ביחסים בין השלטון הרומאי ליהודים, והתחוללו התנגשויות בין שני הצדדים. בתקופה זו גדל עול המיסים על היהודים, התגברו יחסי האלימות בין היהודים לנוכרים שחיו בא"י ופרצו עימותים בין מתפללים לחיילים. ההתדרדרות במצב הובילה לפרוץ "המרד הגדול" ברומאים, בשנת 66 לספירה.

הסיבות למרד הגדול

א. פגיעה בחיי הדת וברגשות הדתיים של היהודים

הנציבים הרומאים ששלטו בתקופת הנציבות השנייה, במשך 22 השנים לפני פרוץ המרד (44 – 66), נקטו בפעולות שפגעו בחיי הדת של היהודים וברגשותיהם הדתיים, הדבר נבע מחוסר סבלנות כלפי הדת היהודית, אותה לא הכירו, והצטיירה להם כדבר "מוזר" ומכאן היחס שלהם:

* לקיחת כספים מאוצר המקדש.

* פגיעה בתפקיד הכהן הגדול באמצעות מינוי כוהנים גדולים לכל המרבה במחיה.

* הצבת חיילים רומיים בבית המקדש בימי חג, דבר שהוביל לעימותים אלימים בין מתפללים יהודים לחיילים רומאים: העם ראה בצעד זה בגדר השפלה ותזכורת לעצם הכיבוש הרומי ואובדן עצמאותו, והזעם גבר לאחר ריבוי מקרים בהם חיילים רומאיים שהוצבו בבית המקדש הפגינו חוסר כבוד כלפי היהודים והדת היהודית (למשל: כאשר התאסף העם בחג הפסח בחצרות המקדש, חשף את עצמו בצורה מגונה אחד החיילים שניצב מעל לחומה, וחירף את אלוהי ישראל. במקרה אחר קרע חייל רומי ספר תורה ושרפו).

ב. המתח שבין היהודים לנוכרים בא"י עקב אפליית הנוכרים לטובה בידי השלטון הרומי

מאז תחילת שלטונם ביהודה נקטו הרומאים במדיניות המעניקה עדיפות לאוכלוסייה הנכרית – אלילית בארץ ישראל במטרה לחזק את מעמדה על חשבון היהודים.

כתוצאה מכך הלך וגבר המתח בין האוכלוסייה היהודית ובין תושביה הנוכרים של הארץ, אשר בזו לדת ישראל המונותאיסטית ודבקו בתרבות האלילית-הלניסטית.

יחסי האיבה גרמו לא אחת להתפרצויות אלימות בין שני הצדדים, כשברוב המקרים התערבו הנציבים הרומים לטובת התושבים הנוכרים, וגרמו בכך למרירות עזה בקרב היהודים.

למשל: התערבות הקיסר הרומאי נירון בוויכוח בין היהודים לעובדי האלילים בעיר קיסריה בנוגע לזהות העיר, וקביעתו בעד עובדי האלילים שקיסריה אינה עיר יהודית.

ג. מצוקה כלכלית קשה והעמקת הקיטוב החברתי

המוני העם ביהודה סבלו ממצוקה כלכלית קשה, כתוצאה של :

* **מיסוי כבד מאוד על היהודים מצד שלטון הנציבים הרומי**, לצורך "סיפוק צרכיה של האמפריה" ומעשי עושק מצד הנציבים הרומיים המושחתים אשר ניסו להתעשר בכל מחיר לפני תום מועד שירותם ביהודה.

* **נישול איכרים מעל אדמתם**, לאחר שלא עמדו בנטל המיסים והחובות ומעבר המוני איכרים אל הערים. - שם נוצרה אבטלה גדולה:

* **אבטלה כבדה בערים עם סיוע מפעלי הבנייה הגדולים של הורדוס** שספקו עבודה לרבים וגרמו ל"תלות" מסויימת במפעלים אלו. כאשר הם נגמרו, רבים נוטרו חסרי עבודה והכנסה..

עקב כך הועמק הקיטוב (פער) החברתי ביהודה בין המוני העם הפשוט לבין בני המעמד הגבוה (שכלל את הכוהנים, בעלי אחוזות, הלניסטים שונים וסוחרים עשירים), ונוצרה מתיחות חברתית קשה.

התרומה למרד : מצב זה החמיר את התסיסה בארץ וחיזק את קולם של אלה שקראו לפרוק מעליהם את עול הרומאים.

ד. התגברות הקנאות הדתית והתסיסה המשיחית בקרב היהודים

המצב הקשה ששרר בארץ הביא עימו תחושות תסכול ואכזבה. ההידרדרות הכלכלית החריפה ופעולות שלטון הנציבים נגד היהודים, החריפו את תחושות האכזבה והתסכול הללו.

הדבר גרם לכך שהתעוררו תנועות משיחיות שונות – המאמינות בביאת המשיח שיגאל את עם ישראל מהמצב הקשה בו נמצא.

הייאוש והתקוות המשיחיות היוו את הבסיס והרקע להקמת הקבוצות הקנאיות שבפעמים רבות קראו למרד ולסילוק השלטון הרומאי מיהודה.

הקנאים הלהיבו את העם, כי שעת הגאולה קרבה ואלוהים יעמוד לצד עמו, ותרמו ליצירת רוח מרד ותסיסה רבה בקרב העם.

דוגמא לקבוצה קנאית בולטת – הסיקריים (סכינאים)

התנועות הקנאיות השונות היו מפולגים למספר קבוצות.

הסיקריים היו קבוצה קנאית קיצונית בעלת ההשפעה הגדולה ביותר על פרוץ המרד, לדעתם הכניעה לשלטון הרומי הייתה חטא דתי כי ביטאה את ההכרה באדון אחר חוץ מאלוהים, לכן קראו למרד נגד רומא.

ככל שגברה מצוקתם של היהודים ביהודה כך גברה השפעתם של הסיקריים, והם פעלו לא רק נגד הרומאים

אלא גם נגד נכבדים יהודים שנחשדו כמשתפי פעולה עם הרומאים.

הוויכוח על היציאה למרד הגדול והעמדות השונות בוויכוח על היציאה למלחמה ברומאים

רקע: לאחר הטבח בקיסריה התקיימו התנגשויות דמים ברחבי הארץ בין יהודים לנוכרים. המלך אגריפס השני ניסה להרגיע את הרוחות ולהביא להפסקת האלימות ללא ההצלחה. בקיץ 66 לספירה השתלטו כוהנים קנאים, בהנהגת אלעזר בן חנניה, על בית המקדש ובתמיכת חוגים קיצוניים בירושלים הכריזו על הפסקה של הקרבת הקורבן היומי לשלום הקיסר. זה היה צעד סמלי, שביטא התנתקות מרומא, ובעצם היה הכרזה רשמית של מרד בשלטון הרומאי. בכך החל המרד הגדול.

בקרב היהודים היו עמדות שונות לגבי היציאה למלחמה ברומאים:

התומכים ברומאים - חלק מהיהודים, העשירים, התנגדו למרד. הם לא האמינו כי מאבק צבאי נגד האימפריה הגדולה של התקופה יכול להצליח. הם לא נאבקו בקבוצות המורדים, ונזהרו שלא להשפיע על הרומאים, ולא להיפגע.

המתונים - חלק מהיהודים שהבינו שאם יפרוץ מרד הוא יסתיים באסון נורא. בראשם משפחות הכהונה הגדולה בירושלים (הצדוקים) - חנן בן חנן ויהושע בן גמלא - ועשיריה. חלק מן הפרושים (החכמים), בעיקר רבן שמעון בן גמליאל ורבן יוחנן בן זכאי שניסו לפעול כדי לעצור את ההתפרצות שתביא למרד. הם נאבקו כדי להחזיר את הסדר לירושלים.

המתונים פעלו לעצור את המרד כי הם הבינו שמאבק צבאי נגד רומא הוא חסר סיכוי ותוצאותיו יהיו קשות ליהודים.

הקנאים - הם קבוצות המורדים, המכנה המשותף להם היה הקנאה לה'. הקיצוניים מבין הקבוצות הייתה הקבוצה הסיקריקית. הם שאפו למאבק צבאי ברומאים וגייסו רבים מהעניים לצידם.

מיד עם תחילת המרד שרפו את ארכיון ירושלים, שבו היו כל שטרי החוב. בכך הצליחו להעביר לצידם עניים רבים ששמחו על שריפת העדות לחובם.

המאבקים בין קבוצות הקנאים נמשכו לאורך רוב תקופת המרד.

גם בתוך ירושלים הנצורה על ידי הרומאים המשיכו להיאבק ביניהם על ההנהגה **ולרצוח אחד את השני.**

אחד ממנהיגי הסיקריים היה אלעזר בן יאיר, שברח עם אנשיו מירושלים בעקבות המאבקים בין הקנאים, למבצר מצדה.

העמדות השונות בוויכוח על היציאה למלחמה ברומאים

"המרד הגדול" פרץ בשנת 66 לספירה הנצרית, באופן יחסית ספונטני ובלתי מתוכנן. החברה היהודית לא הייתה מאוחדת ביחסה לשלטון הרומאי בארץ ישראל ולא הייתה ההחלטה משותפת רשמית על יציאה למרד נגד רומא.

קבוצת המתנגדים ליציאה למרד

הכהונה הגדולה, האצולה היהודית, היהודים תומכי רומא (עשירים) וחלק מחכמי הדת

אין אפשרות לניצחון צבאי יהודי על רומא

מדובר בקרב בין שני כוחות לא שקולים, יהודה הקטנה נגד האימפריה הרומית האדירה, עם עדיפות צבאית מוחצת של רומא על יהודה לפי כל קנה מידה (בכוח אדם, בנשק, בצי מלחמה וביכולת כלכלית לנהל מלחמה ארוכה). בנוסף יהודה אינה מגובשת כקבוצה אחת, (ישנן מספק רב של קבוצות ללא הנהגה אחת משותפת) בניגוד לצבא הרומי החזק ונתון תחת פיקוד אחד.

אין אפשרות ליהודה לרכוש בעלות ברית נגד רומא

לא די שיהודה קטנה וחלשה מכדי להילחם נגד רומא, אין באפשרותה לגייס בעלות ברית, מכיוון שרומא שולטת ביעילות במרחב שסביב יהודה.

חשש שמרד נגד רומא יוביל לנקמה רומית אכזרית - חורבן יהודה ובית המקדש

החשש שמרד נגד רומא יוביל לנקמה רומית אכזרית. חלק מהמדיניות הרומית המוכרת היא דיכוי המרידות- גם בארצות אחרות. היו שפחדו שבמסגרת הדיכוי הרומי למרד תוחרב יהודה ויחרבו ירושלים ובית המקדש. בנוסף היה חשש לנקמה רומית כוללת גם נגד יהודים החיים מחוץ לגבולות יהודה (מעין הטלת אחריות קבוצתית על יהודי העולם עקב המרד ביהודה).

קבוצת התומכים ביציאה למרד – הקנאים (קבוצות קנאי הדת)

א. נימוק דתי - תפיסת מצב השעבוד לרומא כחטא דתי

הקנאים טענו שהשעבוד לרומא אסור על פי התורה, מאחר וליהודים מותר להיות משועבדים רק לאל. על כן סיסמתם הייתה: "חירות או מוות", כלומר הם העדיפו למות אך לא להשתעבד לרומאים.

ב. נימוק דתי - משיחי

על אף עדיפותה הצבאית הברורה של רומא, האמינו התומכים במרד כי האל יסייע ליהודים לנצח. הם ראו במלחמה נגד הרומאים את מלחמתו של העם הנבחר בעם עובד אלילים, לכן היו בטוחים שהאל יהיה לצידם ולא יאפשר לרומאים לכבוש את בית המקדש (בית ה').

ג. נימוק מדיני – ניצול תקופה של חולשה של האימפריה הרומית

ערב המרד ניתן היה לחשוב שהאימפריה הרומית נמצאת בתקופה של חולשה : בראש האימפריה הרומית עמד נירון, קיסר תמהוני ולא פופולרי. האימפריה הייתה בעימות צבאי נגד הממלכה הפרתית החזקה (בפרס של היום), היו שחשבו שיש לנצל את חולשתה של האמפריה ושניתן יהיה להיעזר בפרתים החזקים נגד רומא.

תוצאות ה"מרד גדול"

בתחום הדתי

חורבן ירושלים וחורבן בית המקדש

בית המקדש היה המרכז הדתי, המשפטי, המדיני- הבסיס המאחד והמנהיג של העם היהודי. בנוסף, ירושלים הייתה עיר בעלת חשיבות דתית מרכזית ליהודים. החרבת בית המקדש ושריפתה של ירושלים גרמו להלם- ולאבל בחברה היהודית. זה היה סיומה של תקופה בת 600 שנה מאז נחנך בית המקדש השני. חורבנם של בית המקדש וירושלים היה חורבן של יסודות העם היהודי: הבסיס של החיים המדיניים והדתיים. עם החורבן לא היה ניתן עוד להקריב קורבנות, הופסקו הטקסים, העלייה לרגל, וחדלה להתקיים משרתו של ה"כֹּהֵן הגדול" שהייתה סמכות חשובה מובילה ומגבשת לאומה היהודית. בנוסף, חוסלה האוטונומיה המשפטית של היהודים שישבה בבית המקדש: מוסד הסנהדרין. בעצם נעלמה ההנהגה של העם, החורבן יצר מבוכה אבל, ובלבול בקרב היהודים- שהבסיס הדתי והמדיני שלהם הושמד.

בתחום הכלכלי

פגיעת מהלך המרד בכלכלה:

שנות המרד שיתקו את הפעילות הכלכלית. זאת מכיוון שגברים רבים גויסו למאבק, ושדות רבות ננטשו, עסקים רבים הפסיקו מלתפקד. בנוסף, במהלך המרד נקטו הרומאים והקנאים במדיניות "הענשה כלכלית" החריבו יבולים ועקרו עצים רבים, לצרכי הלחימה ופגיעה בצד השני.

פגיעת כלכלית שלאחר המרד:

1) **החרמת קרקעות** – נזק עצום היה למשק החקלאי. הרומאים שרפו את שדותיהם של היהודים, הרסו בתים וגדעו יערות. אדמות נלקחו לצרכיו הפרטיים של הקיסר והצבא הרומי, חלקן נמכרו לאזרחים רומים וחלקן נמכרו ליהודים עשירים או כאלה ששיתפו פעולה עם הרומאים - בעקבות זאת, יהודים רבים שהיו בעלי קרקעות הפכו לקשי יום. הרומאים שעבדו יהודים רבים לעבודות כפיה ו"נמכרו" יהודים כעבדים.

2) **מיסוי כבד:**

לאחר המרד הגדול כ"הענשה ונקמה" גבר נטל המיסים על היהודים:

מס גולגולת, מס קרקע, ומס משפיל במיוחד שקונה: "מס היהודים" המס נועד לאחזקת מקדש יופיטר ברומא, והחליף את "תרומת מחצית השקל" הנתנו היהודים לבית המקדש. זה אקט שנועד להשפילם.

בתחום הדמוגרפי

הרס דמוגרפי- דילול אוכלוסין

על אף שאין תיעוד למספרים מדויקים- ההערכות הן שמספר היהודים ההרוגים במרד היה גדול מאוד.

יוסף בן מתתיהו מעריך כי **מליון ומאה אלף יהודים נהרגו**.

רוב היהודים שאינם נהרגו, היו נתונים לרעותם של הרומאים: נמכרו לעבדות, ללחימה במשחקי גלדיאטורים, ולעבודה במכרות. צומצם מספר היהודים בארץ, ומספר ישוביהם באופן ניכר.

בתחום החברתי :

1) העלמות מעמדות חברתיים וכתות:

הרס המוסדות וחיסול מעמדות ההנהגה המסורתיים:

הכהונה, האצולה והצדוקים שבסיס כוחם היה בית המקדש, אבדו את מעמדם בחברה כבית המקדש חדש מלהתקיים.

מנגד, החורבן העלה את מעמדם של הפרושים שמקור עוצמתם היה לימוד תורה וקרבה לעם הפשוט.

2) חיסול הקנאות:

הפלגים הקנאים ותומכיהם ברחו מירושלים ולבסוף חוסלו או התאבדו במכוור, הרודיון ומצדה.

3) אבדן מנהיגות דתית – חברתית

הרס בית המקדש גם גרם לביטול משרת הכהן הגדול, וחיסול הסנהדרין- ההנהגה המשפטית של העם. וכך נותרו היהודים חסרי מנהיגות דתית משפטית ומדינית בפני השלטון.

4) תופעת פרישות

אבל הכבד שירד על ירושלים ויהודה הביא צמיחה של תופעת התנזרות בקרב העם היהודי. יהודים ראו בנצרות מימוש הגאולה, אם כי הוסיפו לקיים מצוות ודחו את תרבות הגויים.

5) שינוי מעמדה של יהודה

רומא החמירה מאוד את שלטונה ביהודה, הציבה לגיון צבאי גדול קבוע, ומונה נציב כפוף ישירות לקיסר הרומי – כדי לפקח באדיקות גדולה יותר על המתרחש בארץ. מעמד היהודים בארץ פחת והם נתפסו כבעלי זכויות משפטיות נחותות.

מצדה- השלב האחרון של המרד הגדול נגד הרומאים

סיפור המאבק במצדה

ירושלים נחרבת בשנת 70 לספירה וקומץ של יהודים מקבוצת הסקריים בורח אל המדבר למצדה.

מצדה הוא מבצר אדיר בעל חומה, מגדלים וארמונות.

(אותו הורדוס בנה לשמירה על בטחונו והתבצרות מפני אויביו)

כאשר קבוצת ה"סקריים" הגיעו למבצר מצדה הם בנו עליו: בית טהרה, בית כנסת וניהלו על ראש ההר חיי קהילה עצמאיים.

מסוף שנת 72 לספירה פנו הרומאים לכבוש את מבצר מצדה.

הרומאים לא יכלו לטפס על המצוק כי ליהודים היה יתרון אסטרטגי של גובה.

לכן, הם הטילו על המקום מצור- הביאו לרגלי מצדה צבא ענק, ואנשי מצדה לא יכלו לרדת

למטה. היו כאלף יהודים נצורים.

המצור נמשך מספר חודשים והיהודים לא נכנעו.

הרומאים סבלו ממחסור חמור במים ולא הבינו כיצד יתכן שליהודים על ההר יש שפע של מים להמשיך להתקיים.

היהודים הבינו שהם הובסו. כאשר מבין אלעזר בן יאיר מנהיג הקנאים שהתבצרו

במצדה, שניצחון הרומאים קרב, הוא מכנס את הנצורים ונושא בפניהם נאום במטרה לשכנע

אותם כי המוות בהתאבדות היא הדרך הנכונה מכל הדרכים במצב אליו נקלעו.

כאשר הצליחו לבסוף הרומאים לפרוץ למצדה הם מצאו גופות של 1000 איש

והם לא יכלו לשמוח את שמחת ניצחון הכיבוש כי הם לא יכלו לשבות את המורדים.

אנחנו יודעים על הסיפור מפני שככל הנראה נותרו בחיים שתי נשים וחמישה ילדים והם

סיפרו את הסיפור.

רבן יוחנן בן זכאי (ריב"ז) והקמת המרכז ביבנה

לפני חורבן בית המקדש היה לריב"ז בית מדרש בירושלים ולמדו בו תלמידים רבים. על פי חז"ל החליט ריב"ז לעזוב את ירושלים כאשר הבין כי היא עומדת ליפול לידי הרומאים. המורדים לא הסכימו לאיש לעזוב את ירושלים אבל ריב"ז הצליח להערים עליהם. הוא עזב את ירושלים בעזרת תלמידיו בארון מתים. הרומאים נתנו לריב"ז את יבנה והוא הקים שם בית מדרש. ביבנה התרכזו יהודים אשר התנגדו למרד. ריב"ז עשה זאת כדי להציל את העם היהודי מחורבן.

המשבר שנוצר בחברה היהודית עקב חורבן בית המקדש והסכנות שמשקפו לחברה היהודית עקב משבר זה

- חורבן בית המקדש הייתה מכה קשה לעם היהודי.
- בית המקדש היה המרכז הדתי, המשפטי והמדיני של הציבור היהודי.
- עם החורבן נעלם בבת אחת מרכז זה ולכך היו השלכות חברתיות, דתיות ומוסדיות מרחיקות לכת: הכהונה הגדולה, מוסדות ההנהגה, הפולחן הדתי הקשור למקדש, העלייה לרגל – כל אלה הפסיקו להתקיים.
- לאחר חורבן הבית השני נוצרה בחברה היהודית אווירה של ייאוש ומשבר.
- התבוסה לרומאים, ההרס ותקנות הכיבוש הקשות שהנהיגו הרומאים הקשו מאד על היהודים.
- אחרי כישלון המרד, חורבן ירושלים ובית המקדש עמד העם היהודי בפני משבר קיומי :
 - תחושת ייאוש שה' נטש את העם .
 - חלק מרכזי בפולחן הדתי היהודי נערך לפנים בבית המקדש. לאחר החורבן לא ניתן היה לקיים חלק מהמצוות והמנהגים. אותן קבוצות שהדגישו את עבודת המקדש כציר המרכזי של הדת היהודית – נפגעו במיוחד.
 - מעמדם של שרידי הכוהנים- נחלש, ואילו הצדוקים – נעלמו לגמרי.
 - הרומאים הכבידו את ידם על האוכלוסייה היהודית: החרימו קרקעות, הטילו מיסים מיוחדים ("מס היהודים") וטיפחו את האוכלוסייה הלא-יהודית בארץ.

מה הייתה הסכנה?

- הייתה כי אווירת ההלם והייאוש תביא לכך שהישוב היהודי בארץ והעם היהודי בכלל יחדל להתקיים.
- במקביל לכך גם הרומאים המשיכו בצעדים חמורים נגד היהודים שהעמידו אותם במשבר חמור עוד יותר.

השלכות אובדן המרכז של הציבור היהודי (ההשלכות הדתיות והמוסדיות)

הרס המוסדות היהודיים – ההרס הרוחני שהביא החורבן היה המשמעותי ביותר לחברה היהודית והשפיע עליה רבות.
חורבן מוסדות יהודיים – בית המקדש, ירושלים, הסנהדרין, היה חיסול יסודות חשובים שהוו בסיס לחיים המדיניים והרוחניים בחברה.
ירושלים שהייתה מרכז ההוויה נהרסה, בית המקדש שהיה מרכז חיי העם ובית האלוהים נחרב. הסנהדרין שהיה בית הדין העליון והיווה חלק מהנהגת העם, חוסל אף הוא וכך חוסלה האוטונומיה המשפטית של היהדות.

רבים האמינו שהחורבן מסמל את אכזבת אלוהים מהעם ואת כעסו עליהם.
עם חורבן המקדש, לא ניתן היה להקריב קורבנות ובעצם אין אפשרות לבקשת מחילה מהאל.

הכהונה הגדולה סימלה את הנהגת העם והכוהן הגדול היה בעל הסמכות הדתית.
חיסול הכהונה ביחד עם חיסול בית המקדש, היה חיסול מנהיגות האומה.

החשש מפני הכחדת הישוב בארץ ישראל והעם היהודי

המנהיגות הרוחנית של דור החורבן הבינה היטב את משמעות החורבן ולא התעלמה מהייאוש של העם.

העם התעסק בשאלות מביכות כמו "מדוע זנח אלוהים את עמו?", "מדוע ניצחה רומא האלילית?", שאלות שאין עליהן תשובה.

שאלות אלה הגביר את המרירות והתסכול בקרב העם ולכן היה צורך לצאת לדרך חדשה, מעשית וברורה שתעניק לציבור תקווה והמשך קיום העם.

הנציג המובהק של הדרך החדשה המציאותית היה רבן יוחנן בן זכאי שהיה מגדולי החכמים בירושלים לפני החורבן והיה שייך לכת ה"פרושים".

הוא התיישב ביבנה ופתח שם מרכז רוחני ודתי שהיה גורם המלכד את ישראל. הוא התחיל דרך חדשה. ליוחנן בן זכאי קמו לא מעט מתנגדים שלא ראו בו מנהיג דתי.

חלקם כעסו עליו כי הוא עזב את ירושלים בזמן המצור חלקם היו מכתות אחרות ולא יכלו להיות חלק מהנהגה עם פתיחת המרכז החדש ביבנה.

בן זכאי הבין שכדי לאחד את העם יש צורך בהסתגלות לחיים בלא מקדש ועדיין לשמר את זכר המקדש כדי לתת לעם תקווה שבית המקדש יקום בעתיד.

יחד עם חכמי יבנה, הקים בן זכאי מוסדות מלכדים ואף יצר תקנות חדשות כדי ליצור גורמים המלכדים את העם.

עיצוב החיים היהודיים ללא מקדש:

החכמים שהתכנסו ביבנה ביוזמתו של רבן יוחנן בן זכאי (ריב"ז), הבינו שכדי לאחד את העם יש צורך בהסתגלות לחיים בלא מקדש ועדיין לשמר את זכר המקדש כדי לתת לעם תקווה שבית המקדש יקום בעתיד.

- הם ניסו למצוא פתרונות עקרוניים ומעשיים למציאות שנוצרה אחרי החורבן:
- עידוד העם לצאת מהייאוש, מניעת גילויי אבל מוגזמים על חורבן המקדש.
 - מציאת פתרונות הלכתיים שיאפשרו את המשך קיום החיים היהודיים ללא המקדש
 - שמירת זכר המקדש כאחד ממרכיבי הזהות היהודית, ומתוך תקווה לבנייתו-מחדש.
 - התבדלות מהדת הנוצרית החדשה; הוצאת הנוצרים מכלל ישראל.
- יחד עם חכמי יבנה, הקים בן זכאי מוסדות מלכדים ואף יצר תקנות חדשות כדי ליצור גורמים המלכדים את העם.

מה היו הצעדים המעשיים שנעשו בתקופה זו?

הקמת מוסדות (הנהגה):

מדובר בהקמת הנשיאות ובית הדין הגדול מתוך הבנה לקושי שנוצר מאובדן בית המקדש, ומוסד הסנהדרין, ומחדל הנהגה בעם, הקימו ריבז וחכמיו את הנשיאות ובית הדין הגדול. המוסדות שקמו ייצגו את העם כלפי השלטון, הכריעו בסכסוכים ופסקו בענייני הלכה חשובים כמו קידוש החודש ועיבור השנים.

הפיכת בתי הכנסת למרכזי הפולחן

רבי יוחנן בן זכאי רצה ליצור יהדות שאינה תלויה בקיומו של בית המקדש, וירושלים. הוא הפך את בתי הכנסת להיות המוקד של הפולחן היהודי- התפילה ולימוד התורה, במקום בית המקדש. כך, הפכה היהדות להיות "דת ניידת" שאותה יכל יהודי לקיים בכל מקום, ללא צורך בקיום עליון והקרבת קורבנות שונים בבית המקדש. הדבר אפשר את קיום היהדות בגולה.

לימוד התורה והתפילה

מדובר בחיזוק הדרך לקיום הדת ללא קיומו של בית המקדש. מציאת דרכים חדשות לקיום המצוות ללא בית המקדש. מפולחן בחומר, עוברים לפולחן ברוח: מציאת דרכים לקיום המצוות ללא קיומו של בית המקדש. רבי יוחנן בן זכאי קבע כפתרון לבעיית הקורבנות, כי התפילה ועשיית החסדים יכולים לבוא במקום הקרבת הקורבנות בבית המקדש כדרך לכפרה על העוונות .

קביעת תקנות והלכות:

עם החברת בית המקדש, היה צורך בפתרון לקיום הפולחן שהיה מתקיים בבית המקדש, והווה את הבסיס לדת היהודית

רבי יוחנן בן זכאי קבע תקנות והלכות שנועדו לאפשר המשך חיים באורח יהודי במציאות החדשה, ובנוסף, לשמר על זכר המקדש והמנהגים שהתקיימו בו.

תקנותיהם העיקריות של חכמי יבנה:

1. תקיעה בשופר בראש השנה - בראש השנה שחל בשבת, נהגו לתקוע בבית המקדש בשופר כחלק מטקס הקרבת הקורבנות.

ריב"ז החזיר מנהג זה וקבע שמותר יהיה לתקוע בשופר בראש השנה שחל בשבת רק במקום בו נמצא בית-הדין הגדול.

2. נטילת לולב - בחג הסוכות מנהג נטילת הלולב היה חלק מהטקס שהתקיים בבית המקדש במשך שבעה ימים.

ריב"ז קבע שכל אדם בכל מקום צריך ליטול לולב בכל אחד מימי חג הסוכות, כמו שהיה נהוג בבית המקדש, כ"זכר למקדש".

3. ברכת הכהנים: הכהנים במקדש נהגו לברך את העם בברכה המכונה "ברכת כהנים",

ריב"ז קבע שבבית הכנסת בעת ברכת הכהנים, הם יעשו זאת יחפים כזכר לאיסור להכנס לבית המקדש נעולים בנעליים.

*תקנות אלו אפשרו את זכר המקדש, והייתה להם חשיבות לקיומה של הדת היהודית ללא "בית מקדש" שהווה עד אז לבסיס קיומה.

מרד בר - כוכבא

מרד בר כוכבא (132-135 לספירה) הוא אחד האירועים הדרמטיים והמשפיעים בתולדות ישראל ויש לו ייחודיות משלו בתולדות עמנו.

סיבות למרד בר כוכבא

א. התנגדות לשלטון הרומי ותסיסה משיחית:

גם אחרי החורבן ולמרות הניסיון של חכמי יבנה להגיע לשיתוף פעולה עם השלטון הרומי, פעלו בעם היהודי קבוצות בעלות תפיסה משיחית שקיוו לבנות את המקדש מחדש ולהסיר את עול השלטון הזר. קבוצות או התסיסו את העם ויזמו מרידות כנגד השלטון כמו "מרד התפוצות", ו"פולמוס קיטוס".

אירועים אלו עודדו את אוירת ההתנגדות ומתיחות הולכת וגוברת ביהודה. בתגובה למהומות תגברו הרומאים את כוחם הצבאי ביהודה ובכך הגבירו את המתיחות בינם לבין היהודים עוד יותר.

ב. הגזרה על המילה:

ברחבי האמפריה הרומית נאסר על הטלת מומים בבני אדם (מתוך תרבות הלניסטית שמעריצה את גופם של בני האדם ושמה במרכזה לטפחו). אולם, הקיסרים שקדמו להדרינוס אפשרו ליהודים לקיים ברית מילה. הדרינוס חידש את האיסור לקיום ברית מילה על היהודים באמפריה (ביניהם יהודי הארץ שהיו נתונים לשליטת נציב ישיר לאחר המרד הגדול) והדבר עורר כעס ושנאה כלפי האמפריה ורצון לנקמה.

ג. הפיכת ירושלים לעיר אלילית:

הקיסר הדרינוס תכנן להקים בירושלים החרבה עיר אלילית חדשה. הדרינוס שהעריך את התרבות ההלניסטית רצה ליצור אמפריה בעלת תרבות הלניסטית נרחבת. בין תכניותיו לעיר: הקמת מקדש לאל יופיטר בהר הבית, ושינוי שמה של ירושלים ל"אליה קפיטולינה". הדבר עורר את כעסם הרב של יהודי הארץ, והביא לתסיסה מחודשת.

מצב כלכלי:

לאחר חורבן הבית החלו הרומאים להפקיע אדמות מהיהודים, להעניק אותם לנכריים ולחייילים רומאים. איבוד האדמות יצר אבטלה בכרב איכרים יהודים רבים, שנותרו בלי כל.

בנוסף, הייתה מדיניות מיסוי גבוהה מאוד על היהודים - כמו מס גולגולת ומס קרגע - ומס היהודים, שנועד להשפילם בכך שהחליף את "תרומת מחצית השקל" שנתנו היהודים לבית המקדש, ונועד להחזיק את מקדש יופיטר ברומא. זה אקט שנועד להשפילם. היהודים ראו במרד בר כוכבא הזדמנות להחזיר את אדמותיהם שהופקעו, ולבטל את גזירות המיסוי הקשות.

על רקע אירועים אלו וגורמים אלו פרץ לבסוף המרד בשנת 132 לספירה.

היקף המרד והאירועים העיקריים בו:

א. היקף המרד:

המרד ארך כשלוש וחצי שנים והתרחש בעיקר בשטח יהודה, מדבר יהודה, ים המלח וצפון הנגב. המרד לא התפשט ככול הנראה לגליל ולא נתמך על ידי הנוצרים והשומרונים שהתגוררו בארץ. מרכז הנהגת המרד היה העיר ביתר שמדרום- מזרח לירושלים.

בשנה הראשונה החזיקו המורדים בשטח נרחב יחסית ואף החזיקו, לזמן מה, בשלטון על ירושלים. אולם משנת 134 הלך והצטמצם שטח שליטתם.

המרד התאפיין באחדותו של העם והתלכדותו סביב הנהגתו של בר כוכבא. בשל כך הצליח, כנראה, בר- כוכבא לגייס רבים לצידו והמרד שהנהיג הפך לרב עוצמה מבחינת משתתפיו. על מנת לדכא את המרד נאלצו הרומאים להביא לארץ כוח צבאי עצום: לגיונות רבים (בין שמונה לתשעה) וחיילות עזר נוספים.

בראש הצבא הרומאי ביהודה הוצב גדול המפקדים של אותה תקופה יוליוס סוורוס ולזמן מה אף פיקד, כנראה, על הכוחות הקיסר עצמו.

למרד בר כוכבא היו מספר שלבים:

שלב א - הכנות למרד:

למרד בר כוכבא קדמה התארגנות מדוקדקת שהתנהלה בסתר וכללה:

חפירת מערכת תת קרקעית של חדרים, מנהרות, ומחסנים, ואגירת מים ומזון רבים.

שלב ב- פרוץ המרד- תחילתו והצלחותיו:

- בשנת 132 פרץ המרד בגלוי, ובהפתעה גמורה לרומאים היושבים בארץ.
- המורדים פעלו בשיטת "פגע וברח". בזכות הכרתם את השטח, זכו המורדים תחילת המרד להצלחה גדולה.
- בשלב זה מצליחים המורדים לכבוש את ירושלים, לגבור על הלגיון הרומי הנמצא בה, ולהביא לגרוש הנציב עליה. בר כוכבא הכריז על עצמאותה (אפשר ללמוד זאת ממטבעות שנמצאו מהתקופה)
- מעריכים שהמורדים שלטו בירושלים בשנתיים הראשונות של המרד, ואז הרומאים כבשו אותה מחדש.

שלב ג- מהפך -המתקפה הרומאית

- בשלב זה של המרד מתחילים להשתנות יחסי הכוחות, וממצב של "ייתרון" מגיעים הכוחות של בר כוכבא למפולה.
- זה שלב של לחימה בין המורדים לכוחות רומים עצומים שמוזרמים לארץ מכל רחבי אירופה.
- בעקבות הניצחונות הראשונים של היהודים, שלח הקיסר אדריאנוס לארץ ישראל, את המצביא הרומי הגדול, יוליוס סוורוס.
- יוליוס סוורוס השתדל להימנע מעימות חזיתי גדול עם צבא המורדים, ולהילחם עמם בדומה לדרך שלהם. הוא חיכה בסובלנות וכל פעם הטיל מצור על כוחות קטנים של יהודים עד אשר הצליח להכניעם.
- סוורוס מצליח לדחוק את כוחות המורדים לביתר-, ובכך מביא למפנה במלחמה לטובת הרומאים.

שלב ד – המצור על ביתר:

- השלב הסופי של המרד, היה המצור על ביתר.
- סוורוס הצליח להבריח את הלוחמים היהודים אל עבר המצודה בביתר, שעל-אף גודלה וחוזקה, הייתה למצודה נקודת תורפה: היעדר מקורות מים.
- בביתר התבצרו בר כוכבא עצמו, פליטים רבים, ולוחמים.
- סוורוס התיל מצור כבד על ביתר, וניתק אותה מאספקת מים ומזון.
- לאחר מצור ממושך (של כנראה חצי שנה) ולפי המסורת היהודית **בתישעה באב** ביתר נפלה
- בר-כוכבא נהרג בביתר יחד עם מרבית לוחמיו. לאחר נפילת ביתר, יהודים רבים נמלטו מהישובים הסמוכים, אל מערות מדבר יהודה.
- החיילים הרומאים רדפו אחריהם, תפסו אותם והרגו אותם או מכרו אותם לעבדות.

תוצאות מרד בר כוכבא והשפעותיו:

א. מבחינה כלכלית:

אזורים שלמים ביהודה חרבו. הרומאים הטילו מסים כבדים והחרימו אדמות בהיקף עצום. *לציין כי הפגיעה הכלכלית ביהודי הגליל היתה מועטה יותר בשל אי מעורבותם במרד.

ב. מבחינה דמוגרפית:

יישובים רבים נהרסו ויהודה נותרה כמעט שוממה לחלוטין מיהודים. רבים מאוד נפלו בשבי ונמכרו לעבדות בכל רחבי האימפריה הרומית. בשל המצוקה הכלכלית וגזרות הרומאים נטשו רבים את ארץ ישראל ועברו לחיות בגולה (בייחוד בבבל). חשיבותה של ארץ ישראל כמרכז העם היהודי החלה לרדת- ומרוב יהודי בארץ, נותר מיעוט קטן.

ג. מבחינה דתית:

- 1) נגזרו על יהודים גזירות "השמד" שמטרתן להרוס את החיים היהודים. כמו כן, נועדו הגזירות להשפיל את היהודים. הגזירות אסרו לקיים מצוות שונות:
 - איסור על שמירת שבת
 - איסור על התכנסות ותפילה בבית הכנסת, ולימוד תורה.
 - איסור על לבישת ציציות, ותפילין.
 - איסור על קביעת מזוזה
- איסור על קיום מצוות הקשורות החגים (כמו בניית סוכה)
- 2) רבים מחכמי התורה הוצאו להורג ובהם אלו שהעדיפו למות בעינויים על קידוש השם וזכו לכינוי "עשרת הרוגי מלכות" (אחד מהם היה רבי עקיבא).
- 3) ירושלים, הפכה לאחר המרד לעיר אלילית בשם "אליה קפיטולינה". במקומו של בית המקדש הוקם מקדש ליופיטר, זו הייתה עיר הלניסטית לכל דבר: מרחצאות, תיאטרון, ופסלים שונים לכבודו של הקיסר אדריונוס. רק נכרים הורשו להתיישב בעיר, וליהודים הותר להכנס אליה רק בתשעה באב- לבכות על חורבן בית המקדש.
- בנוסף, שמה של הפרובינקיה שונה מ"יהודה" לסוריה פלשטינה.
- זה היה נסיון של הדרינוס למחוק קשר של העם היהודי לארץ ישראל.

השפעותיו של מרד בר כוכבא:

תוצאותיו הקשות של המרד הובילו לכך:

- מעמדה הדתי- רוחני של ארץ ישראל התערער.
- מרכזי חכמים בתפוצות קיבלו את הבכורה בהחלטות שונות בנוגע להלכה היהודית- כמו למשל קביעת ראשי חודשים.
- הנצרות התחזקה מאוד לאחר המרד, ושאבה את כוחה מתבוסתם של המורדים, שהיוו הוכחה מבחינתם, שה' נטש את היהודים.

דמותו של בר כוכבא:

הנהגת המרד

בראש המרד עמד מנהיג אחד, שמעון בר כוסבא. הוא זכה לכינוי "בר כוכבא", - בן הכוכב, מפיו של רבי עקיבא, שדרש עליו את הפסוק "דרך כוכב מיעקב".

שמעון לקח לעצמו את התואר "נשיא", כלומר ראה עצמו מנהיג חילוני בלבד, לא מלך, אלא מנהיג המקובל על העם.

מתנגדיו של שמעון, במיוחד אחרי הסיום הנורא של המרד, כינו אותו "בר כוזיבא", המכזב, בן השקר.

מעט מאוד ידוע על בר כוסבא, המקורות המציגים את דמותו הינם המשנה והתלמוד אך מהמעט הזה עולה דמות סמכותית וכריזמטית מאוד.

מנהיג שאנשיו הולכים אחריו בנאמנות מוחלטת, מתוך ביטחון בהנהגתו ובמהלכים שהוא מוביל. מהסיפורים שנותרו אודותיו ברור שהיה אדם חזק, בעל כוח רב ואומץ בלתי מוגבל כמעט .

הפיקוד שלו הורה דוגמא אישית וציפה לקבל נכונות להקרבה.

במקורות השתמר הסיפור על לוחמיו, שכדי להוכיח את נכונותם ללכת עד הסוף, קיצצו לעצמם אצבע אחת.

כשדרשו ממנו חכמים להפסיק להטיל מום בבני ישראל, נדרשו הלוחמים למשימה הדורשת כוח רב.

עוד אנחנו יודעים להגיד על שמעון בר כוסבא, שהקפיד על שמירת מצוות, גם בתנאים קשים של המרד.

באחת האגרות שלו שנמצאו במדבר יהודה הוא מטפל במשלוח לולבים, אתרוגים, הדסים וערבות לקראת חג הסוכות. כלומר, בכל מצב ובכל זמן, מקפיד על מצוות הדת.